

Міністерство охорони здоров'я України
Запорізький державний медичний університет
кафедра суспільних дисциплін

Бідзіля П.О., Прудка В.П., Дідик С.С.

ІСТОРИЯ УКРАЇНИ

Матеріали для самостійної роботи
студентам фармацевтичних факультетів

Запоріжжя
2015

УДК 94 (477) (072)

ББК 63.3 (4Укр)

Б 59

ІСТОРІЯ УКРАЇНИ: Матеріали для самостійної роботи студентам фармацевтичних факультетів (укладачі: кандидат історичних наук, доцент Бідзіля П.О., ст. викладач Прудка В.П., кандидат історичних наук, викладач, Дідик С.С.). Запоріжжя: ЗДМУ, 2015.

Рекомендовано до видання на засіданні кафедри суспільних дисциплін.

Протокол №__ від _____ 2015 р.

Затверджено рішенням центральної науково-методичної ради ЗДМУ від _____ 2015 р., протокол №__

Відповідальний за випуск: завідувач кафедри суспільних дисциплін Запорізького державного медичного університету, доктор філософських наук, професор Жадько В.А.

Курс історії України передбачає опанування певного інструментарію історичної науки, вивчення студентами досвіду історичного минулого українського народу, проблем етногенезу української нації, закономірностей політичних і соціально – економічних процесів, що відбувалися на терені України, а також перспектив розвитку української державності.

Історія – це наука про минуле людського суспільства і про його сьогодення. Змістом історії є історичний процес, що розкривається в явищах життя людини, відомості про які збереглися в історичних пам'ятках і джерелах.

Дані матеріали допоможуть студентам фармацевтичних факультетів краще опанувати курс історії України.

ЗМІСТ

Вступ	4
1. Матеріали оглядової лекції.	5
2. Словник персоналій.	51
3. Термінологічний словник.	95
4. Список	рекомендованої літератури.
	107

Вступ

Предмет історії України – це вивчення виникнення й розвитку людського суспільства на всіх українських землях з найдавніших часів до сьогодення.

Без знання історії не лише важко зрозуміти сучасне, передбачити й успішно розбудувати майбутнє, але й виховати свідомого громадянина, справжнього патріота української держави.

Історія України – це не лише наука і навчальна дисципліна. Це – частина національного світогляду, складова загальної культури кожної людини. Це історія народу, який мав власну державність, втратив її на багато століть, зазнав іноземне гноблення, але народ уцілів, зберіг свою мову, культуру. Історія України – це історія боротьби народу за своє визволення.

Історія як наука і навчальна дисципліна схожа на всі інші галузі знання, але вона має третій компонент: пам'ять. Народу, який не знає свого минулого, загрожує втрата ідентичності. Народ який не пам'ятає свого минулого, приречений знову його пережити.

Перше завдання історії – пояснення на основі фактичних даних подій минулого. Складність проблеми в тому, що історик діє в конкретній суспільній і політичній обстановці і не може уникнути елементів суб'єктивізму. Історія України складна і багато в чому ще не досліджена. Наше завдання коротко розглянути основні віхи нашої історії.

Матеріали оглядової лекції

1 млн. років тому – поява першої людини на території сучасної України. Найдавніші стоянки первісних людей знайдено біля с. Королеве (Закарпаття), Амвросіївка (Донецька область) та інших районах України, що свідчить про заселеність цих територій в давнину.

1млн. – 10 тис. – палеоліт. На території України понад 30 стоянок доби раннього палеоліту.

Одним із перших кочових народів, який проживав на території України були кіммерійці . Головні пам'ятки про них – поховання в курганах.

Кіммерійці проживали на території України з IX по VII ст. до н.е. Були витіснені скіфами.

Кіммерійці. Роспис на етрусській вазі VI в. до нашої ери.

1

На зміну кіммерійцям прийшли скіфи в 7 -3 ст. до н.е. За Геродотом, територія Скіфії була досить великою від Дунаю до Дону. Мали свою

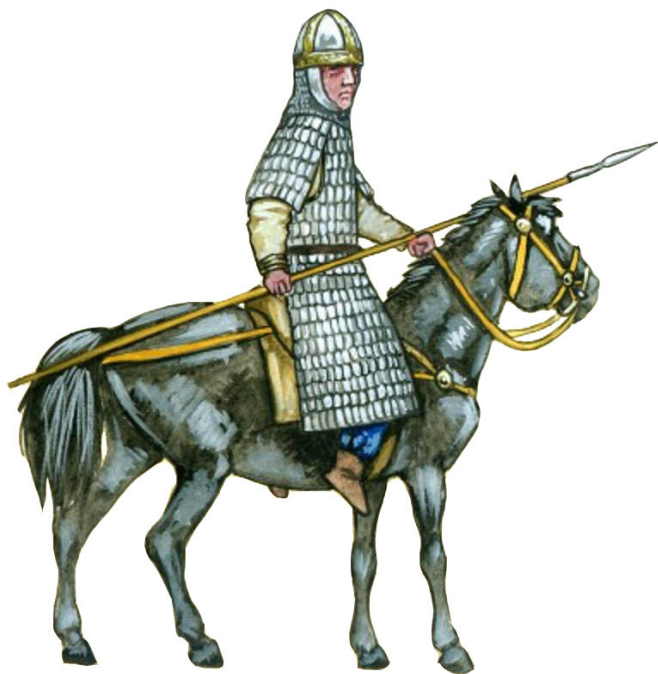
8

державність, вели торгівлю з греками, були войовничим народом.

В 3 ст. до н.е. на зміну скіфам прийшли сармати. Войовничі та агресивні сармати просувалися в західному напрямку кількома хвилями. Їх культура була близькою до скіфської, але не перевершили

її досягнень.

3

Процес утворення держави у східних слов'ян був складним та довготривалим.

Київська Русь – наймогутніше політичне об'єднання, одне з найбільш розвинених й економічно процвітаючих суспільств середньовічної Європи.

Установити географічні межі К.Р. можна лише приблизно, бо вони постійно змінювалися.

Візантія дізнається про нове потужне об'єднання після походу Аскольда та Діра на

Константинополь у 860 р., де і прийняли хрещення. При цьому Аскольд отримав церковне ім'я Миколай і згадується в святцях як Святитель Миколай. За часів Аскольда Русь дозріла до сприйняття нової віри – християнства. Прихід варягів цей процес затормозив на ціле століття. Таким чином, в 9 ст. утворилася держава зі столицею – Київ, мовою - давньоруською, релігія – язичництвом, форма правління - монархія.

Населення Київської Русі були різноплеменним.

Перші князі⁴

Кий, Щек, Хорив (V-VI ст.)

Аскольд, Дір (кін. XI ст.)

Олег (882–912 рр.)

Ігор (912–945 рр.)

Ольга (945–964 рр.)

В історії Київської Русі можна виділити такі періоди:

Охоплює майже 100 років і пов'язаний з князюванням Олега, Ігоря, Ольги та Святослава. Основні тенденції цього періоду – розширення території та налагодження торгівельних зв'язків.

Охоплює князювання Володимира Великого та Ярослава Мудрого. Це період економічного та культурного розквіту держави, прийняття християнства.

Період поступового політичного ослаблення Київської Русі. По смерті Ярослава в Київській Русі розгорнулася міжусобна боротьба за престол. Ярослав поділив землі між своїми синами, зверхню владу найстаршому і хотів закріпити старшинне спадкоємство престолу.

Але поділ Русі викликав тривалі усобиці, що разом з нападами половців спричинилися до занепаду могутності Русі. Зі смертю сина Мономаха Мстислава 1132 р. Русь остаточно втрачає свою єдність. До середини 12 ст. на території Русі сформувалося близько 15 князівств, кожне з яких жило самостійно і лише номінально визнавало старшинство великого київського князя. Відбувався подальший процес занепаду та розпаду держави.

Галицько-Волинське князівство стало продовжувачем Київської Русі.

Історія князівства охоплює період 1199-1349 рр. – це південно-західне руське князівство династії Рюриковичів, утворене у результаті об'єднання Галицького і Волинського князівств Романом Мстиславовичем. З другої половини 13 ст. стало королівством, головним законним спадкоємцем Київської династії та продовжувачем традицій культурних та політичних. Це було одне з найбільших князівств періоду феодальної роздробленості Русі. Столицями цього князівства

були Володимир 1199-1238; Галич 1238-1272; Львів 1272-1349. Мова – староукраїнська, релігія – християнство, форма правління – монархія.

1323 р. останнім монархом князівства був Юрій 2, який визнав залежність від Орди, воював з Польщею та Угорщиною. Його смерть поклала кінець незалежності Галицько-Волинського князівства. Його територія була захоплена Литвою та Польщею.

Починаючи з 13 ст. формується Литовська держава, яка вела боротьбу з Тевтонським орденом та Галицько-Волинським князівством. За великого князя Гедиміна (1316-1341) відбувається зміцнення території та приєднання сусідніх земель, утверджується спадковість влади. За князя Ольгерда 1362 р. до Великого Литовського Князівства приєднується Київське князівство. Поступово Чорна Русь, Біла Русь Чернігівське та Сіверське князівства перейшли під владу литовської династії Гедиміновичів, утворилася Литовсько-Руська держава. Це було дивне об'єднання, у якому руське населення та землі склали абсолютну більшість (80%), тому влада Литви не була репресивною, і по суті це була Руська держава з давньоруською мовою і православ'ям.

З 1398 р. держава називалась Велике князівство Литовське, Руське і Жемантійське. В боротьбі з хрестоносцями, Московським князівством вступали в союз з Польщею і уклали Кревську унію (1385).

Наслідки унії.

Позитивні – об'єднання зусиль двох держав допомогло розгромити Тевтонський орден і зупинити просування німців у слов'янські землі (битва при Грюнвальді 1410 р.).

Негативні – посилювався вплив поляків в Україні, почалося насильне насадження католицизму. Польща прагнула повністю підкорити Велике князівство Литовське.

У 1596 році в Бресті була проголошена церковна унія – об'єднання православної церкви з католицькою, внаслідок чого утворилося нова – уніатська церква (греко-католицька). Уніатська церква зберігала слов'янську мову та православні обряди, але визнавала догмати католицької церкви і переходила під владу Папи римського. Існування православної церкви в Речі Посполитій було заборонено. Таким чином, за умови панування католицизму вдалося зберегти українські традиції та мову.

За таких умов виникає козацтво, яке стало уособленням боротьби за незалежність та православну віру.

Запорозька січ уявляє собою військово-політичну організацію українського козацтва, яке виникло внаслідок стихійної колонізації земель середнього та нижнього Подніпров'я в 15-16 ст.

В історії козацтва ще багато білих плям, багато не дослідженого, бо в радянські часи ця тема була напівзаборонена.

Виникнення українського козацтва⁵

Передумови виникнення козацтва

Досвід освоєння південних територій ватагами уходників	Наявність великого масиву вільних земель зі сприятливими умовами для господарської діяльності	Прагнення людей до переселення на вільні землі в пошуках кращої долі
--	---	--

Сучасні дослідники виділяють три стадії розвитку козацтва:

1. кінець 15ст. – до 80-х років 16 ст. протягом цього періоду козацтво було переважно суспільно побутовим явищем, не мало сталої структури й організації. Навіть перша січ заснована Дмитром Вишневецьким (Байдою) в 1552-1558 рр. оповита напівлегендарними сюжетами.

2. 80–90 роки 16 ст. в цей час козацтво зростає чисельно, формуються його організаційні структури та різновиди. Склалися три чітко розмежовані категорії козаків – запорожці, що проживали поза межами Речі Посполитої на січі, яка стала своєрідною демократичною козацькою республікою з власним політичним устроєм; заможні реєстрові козаки, що перебували на службі у польського короля і були єдиною визнаною категорією козацтва; та величезна більшість козацтва, що мешкала у

прикордонних містах, вела козацький спосіб життя, але не мала офіційно визнаного статусу з боку польського уряду. Цей поділ не мав чітко окреслених структур і перехід з однієї категорії до іншої був досить легким.

3. перша половина 17ст. козацтво стає впливовою політичною силою, яка виступає на захист інтересів українського народу. На міжнародній арені козаки уособили захист християнського православного світу від мусульманської загрози, стали політичним чинником в Східній Європі, з яким рахувалися правителі не лише сусідніх держав.

Всього в історії існування Січі на Запоріжжі їх було вісім. Самі різні обставини примушували козаків змінювати місце розташування Січей.

Історія козацтва наповнена звитягою і постійною боротьбою. Яскравою сторінкою в боротьбу козацтва за незалежність ввійшла визвольна війна українського народу під керівництвом Богдана Хмельницького 1648-1654 рр.

Війна поділилась на чотири періоди:

1 – 1648-1649 – перемоги під Жовтими Водами (квітень 1648р.) і Корсунем, битва під Пилявцями (13 червня), облога Львова (жовтень-листопада), взяли викуп і відступили від міста, рушили далі до польської фортеці Замостя і дійшли до Вісли. Дізнавшись про вибори нового короля, Хмельницький дав згоду на перемир'я і повернув армію назад в Україну. 23 грудня військо вступило в Київ, де гетьмана вітали як українського месію.

Історичне значення Зборовської угоди полягає в тому, що вона поклала початок формуванню української козацької державності.

2 – січень 1649-кінець 1651 – кровопролиття, але без успіху. Польська шляхта й не думала виконувати умови договору. Поразки козаків під Зборовом, під Берестечком. 17 вересня 1651 р. підписана Білоцерківська угода. Шестирічна війна коштувала українському народові величезних жертв. Силу народу виснажувалися. Стало очевидним, що власноруч Україна не переможе шляхту.

3 – 1652-березень 1654 – Битва під Батагом, Жванцем. Переговори та підписання договору з Московією 8 січня 1654 р. ввійшли в історію, як Переяславська рада, на якій Хмельницький та частина старшини склали односторонню присягу на вірність московському цареві. Жителів силою змушували прийняти протекторат царя. Це був військово-політичний союз, який Московія і не думала виконувати.

1654- 1667 рр. – продовження боротьби проти Речі Посполитої. Початок Руїни. Андрусівський договір і розподіл території України між Московією та Річчю Посполитою.

Смерть Б.Хмельницького збігалася в часі з наростанням цілого комплексу проблем як зовнішнього, так і внутрішньополітичних.

- погіршення відносин з Московією;
- ускладнення стосунків з Кримським ханством;
- розвал коаліції.

Внутрішні:

- стихійне невдоволення козацьких мас та селянства процесами збагачення старшини;
- боротьба за гетьманську булаву;
- війни і розорення, грабунки і неможливість нормально вести господарство.

Зміна гетьманів і різна направленість їх діяльності призвели до розколу України: на Правобережну та Лівобережну.

Боротьба гетьманів за владу, їх орієнтація на підтримку інших держав призвела до поступової втрати своєї державності. Московська влада, щоб послабити супротив українців, розпалювала ворожнечу між гетьманом і старшиною, між старшиною і селянством, використовуючи старе правило: розділяй та володарюй. Останнім ударом по автономії Гетьманщини було заснування в 1722 р. Малоросійської колегії, яка повністю підривала владу гетьмана.

Московська влада використовувала козаків в своїх війнах з Туреччиною, в боротьбі за вихід до Чорного моря, а українську автономію знищувала поступово та невпинно. Цей процес активно впроваджував Петро Перший, а завершила Катерина Друга, яка після закінчення російсько-турецької війни 1768-1774 рр. наказала зруйнувати Запорізьку Січ. Кошового отамана Петра Калнишевського було ув'язнено. 28 років він просидів в холодному казематі Соловецького монастиря і тільки тричі на рік в дні великих релігійних свят виходив на свіже повітря. Після помилування не покинув монастир до своєї смерті в 1803 р.

6

Цариця щедро роздавала землі півдня України німцям, болгарам, сербам та іншим народам, винищуючи все українське. Тому ми маємо таке строкате населення на півдні та сході України.

В 18 ст. (1772, 1793, 1795 рр.) Росія, Австрія і Прусія поділили територію Речі Посполитої. В результаті цього Правобережна Україна перейшла до складу Російської імперії. Закарпаття, Галичина і Буковина відійшли до Австрії Україна опинилася в складі двох імперій, які змагалися між собою в справі гноблення українців.

З середини 19 ст. посилюється український національний рух. Виникають перші політичні організації – Кирило-Мефодієвське братство (1846 р.), громади. З боку влади посилюється наступ на все українське. Так в 1863 р. був виданий Валуєвський циркуляр, яким заборонялося видавати українською мовою книжки та використовувати її в недільних школах. А в 1876 р. Емський указ забороняв не тільки видання книжок, але й їх розповсюдження.

На початку ХХ ст. виникають перші політичні партії: українська демократична партія та українська радикальна партія.

Не вирішення аграрного питання, стримування розвитку капіталізму, низький рівень життя та важкі, умови праці національне гноблення викликали першу революцію в Російській імперії в 1905-1907 рр. Революція закінчилася поразкою і посиленням репресій.

Український народ не по своїй волі був втягнутий у війну. Стріляли один в одного (в озброєних силах Росії і Австро-Угорщини). Україна була об'єктом озброєної боротьби і плацдармом ведення військових дій. Царська Росія намагалась приєднати Західну Україну до Росії і покінчити з прагненням України до незалежності. Австро-Угорщина намагалася приєднати Наддніпрянщину. Німеччина підтримувала ідею самостійності України, але під своїм протектором. Військові дії на території України привели до великих жертв серед населення. Господарство було зруйновано. Правлячі коло Австро-Угорщини звинуватило українців в русофільстві, це викликало першу хвилю політичних репресій. 1915р. - коли поновилася влада австро-угорського імператора, розпочалася друга хвиля політичних репресій.

23 лютого 1917 р. в Петрограді почалася буржуазно-демократична революція. Влада перейшла до Тимчасового уряду, Микола Другий зрікся престолу. Тимчасовий уряд, який був

утворений з депутатів Четвертої Державної думи провів широку демократизацію суспільства:

- проголошені політичні права і свободи;
- скасовано національні та релігійні обмеження;
- оголошена політична амністія;
- ліквідовані репресивні органи режиму.

Тимчасовий уряд не мав чіткого плану дій і проведення реформ, тому всі нагальні питання відкладав до скликання Установчих зборів. Це зумовило прогресуюче падіння авторитету його влади. Ситуацію погіршувала Перша світова війна, яка загострила всі протиріччя в країні.

За таких умов розвитку подій в Києві 4 березня виникає громадсько-політичне об'єднання – Центральна рада. Ініціаторами її створення виступили українські самостійники на чолі з адвокатом Міхновським. На цей час Центральна Рада була лише київською міською організацією. Не мала вона чіткої політичної платформи діяльності. В перші тижні свого існування вона переживала процес організаційного та ідейного становлення, але всі політичні партії були єдині в тому, що Україна має отримати автономію в складі Російської республіки.

6 квітня у Києві відкрився Всеукраїнський Національний Конгрес, на який зібралися 900 депутатів з усієї України. Конгрес визнав Центральну Раду парламентом і обрав її новий склад, таким чином визнавши її урядом України. 10 червня було проголошено 1 **Універсал**, який декларував автономію України: „Хай буде Україна вільною. Не

одділяючись від усієї Росії, не розриваючи з державою Російською.”

Прийняття Універсалу налякало Тимчасовий уряд, який направив своїх представників до Києва. **2 Універсал** був прийнятий 3 липня 1917 р. і став результатом компромісних домовленостей між Центральною Радою та представниками Тимчасового уряду. Питання про автономію України мали розглядати на Всеросійських установчих зборах.

Центральна Рада мала надати місця в управлінні національним меншинам. За цей період своєї діяльності Центральна Рада не провела реформ и не створила власного війська.

Стрімкий розвиток подій, прагнення більшовиків захопити владу, бездіяльність Тимчасового уряду призвели до більшовицького перевороту 25 жовтня 1917 р. Центральна Рада засудила переворот і створила Комітет з охорони революції. 7 листопада вона проголосила Третій Універсал, в якому проголошувала Українську Народну Республіку.

став бій під Крутами, де в нерівному бою зустрілися 4000 війська більшовиків під керівництвом есера М. Муравйова (згодом за свою жорстокість і свавілля був страчений більшовиками) та загоном київських курсантів і козаків «Вільного козацтва» яких було близько 300. Ціною власного життя погано озброєні та навчені курсанти на чотири дні зупинили ворога, що дало можливість українській делегації укласти мирний договір.

За таких умов, 11 січня 1918 р. Центральна Рада проголошує 1У Універсал в якому проголошує незалежність України. Нажаль, це було зроблено надто пізно. На початок 1918 р. Центральна Рада втрачає позицію за позицією. Більшовики переманювали маси популярними лозунгами. Пошук союзників призвів до підписання 27 січня 1918 р. Брестського мирного договору між Україною і Німеччиною та її союзниками. Таким чином, Україна вийшла з Першої світової війни і залучилася підтримкою в боротьбі проти більшовизму. Більшовики покинули територію України, але зайшли війська союзників, що не подобалося населенню. Не вирішення нагальних проблем народу призвели до втрати авторитету Центральної Ради серед населення.

29 квітня 1918 р. відбувся переворот і до влади при допомозі німців прийшов Павло Скоропадський. Переворот пройшов майже мирно (в сутичці загинуло троє вірних гетьманові офіцерів). Того ж дня делегати Всеукраїнського з'їзду хліборобів проголосили Україну Гетьманською державою.

Режим Скоропадського підтримала землевласники, середня інтелігенція, кадети й великі промисловці. Гетьман намагався силою влади й поміркованими реформами загасити революційне полум'я, відновити стабільність у суспільстві. Була запроваджена українська мова, відкрита Академія наук, відбулося визнання України з боку інших держав. Разом з тим, влада запроваджувала репресії та повертала землі великим землевласникам, невдоволення гетьманською владою наростали в суспільстві. Україна почала розпадатися на частини. Влада гетьмана опиралася на окупаційні війська. В країні розгортається рух опору. В травні 1918 р. було створено національно- державний союз, який з серпня мав назву Український національний союз. Він взяв курс на повстання проти влади гетьмана. Було створено орган управління – Директорію – у складі В.Винниченка, С.Петлюри, Ф. Швеця, А.Макаренка. В листопаді 1918 р. закінчилась Перша світова війна. Німецькі війська покинули Україну, гетьман втратив підтримку, армія Директорії здобула перемогу в грудня 1918 р. В Україні йшла громадянська війна. Треба було протистояти Червоній Армії, білогвардійським військам, різним повстанським загонам. Сили для такої боротьби в Директорії не вистачало та не було єдності в керівництві.

В останні дні перед падінням Києва Директорія провела кілька символічних акцій суверенності. 22 січня 1919 р. – акт злуки з новоутвореною в Галичині Західноукраїнською Народною Республікою, що

показало прагнення українців жити в єдиній державі. Але це формальне об'єднання не дало змоги зберегти незалежність держави. Україну охопив хаос громадянської війни.

Розвиток громадянської війни в Україні мав свої особливості:

- значна кількість претендентів на владу (більшовики, білогвардійці, поляки, Директорія, повстанський рух);
- різні політичні та економічні завдання;
- відсутність військово-політичної сили, яка б домінувала протягом тривалого часу;
- хронічна нестача зброї, боєприпасів, ресурсів для ведення війни;
- пасивність основної маси населення України.

**Перемога більшовиків в Україні
пояснюється декількома причинами⁹**

При вернули на свій бік українськ е селянств о.	Зуміли вчасно виправити помилки у національн ому питанні, пішовши на компроміс з лівими українськи	Україн ським більшовика м допомагала Радянська Росія, в розпорядже нні якої були величезні фінансові,	Не слід недооцінюв ати блискуче керівництв о і прекрасну організацію більшовикі ву.
--	---	--	---

	ми партіями.	людські, промислові і адміністрат ивні ресурси.	
--	-----------------	--	--

Завершення громадянської війни засвідчувало не тільки перемогу

радянської влади, а й поразку національно-патріотичних сил та болючий територіальний розкол українських земель. За роки громадянської війни загинуло від військовий дій, терору, голоду, епідемій понад 8 млн. чол.

На початок 20-х років Українська Радянська Соціалістична Республіка була формально незалежною державою. Фактично ж ніякого суверенітету вона не мала, управлялась єдиним центром – центральним комітетом РКП(б).

30 грудня 1922 р. був створений СРСР – унітарна централізована держава, фактично імперія нового зразка.

В кінці 20-х рр. починає встановлюватися диктатура з міцною бюрократичною системою партії, з'являється тоталітарна держава, в якій під контроль поставлені всі сфери життя.

Причинами встановлення режиму особистої влади Й.Сталіна були:

- відсутність традицій політичної демократії в країні та реальних демократичних свобод;

- низький рівень політичної культури мас (переважна більшість населення – селяни);

- зосередження політичної влади в руках однієї партії;

- наявність численного бюрократичного апарату.

Більшовицька ідеологія не користувалася великою підтримкою мас в Україні. В 1921 р. ЦК РКП(б) взяв курс на проведення політики коренізації. В проведенні цієї політики виділяють два аспекти: 1) українізація 2) створення необхідних політичних та економічних умов для розвитку національних меншин. Мета – зміцнення радянської влади на Україні.

Суть політики – очолити і взяти під контроль процес національного відродження на окраїнах. Політика була зумовлена зовнішніми і внутрішніми причинами:

1. геополітичний стан України - українське питання не повинна обмежуватися лише мовою, а має охопити культурний процес у цілому ;

2. засіб пошуку спільної мови з селянами, залучити інтелігенцію на свій бік;

3. зняти наростаюче протиріччя між народними масами і партійним, радянським апаратом: наприкінці 1920 р. в Україні було 37958 членів партії, у тому числі 61,1% росіян, 20,1% українців, 11,4% євреїв; 2,6% поляків. У 1927 р. питома вага українців в партії складала 52%. В 1925-34рр. Першими секретарями ЦК КП(б)У були: болгарин Раковський, німець Клірінг, єврей Каганович, поляк Косіор.

4. коренізація мала зміцнити нову державу - Радянський Союз, надання прав „культурно-національної автономії”.

В кінці 20-х років згортається нова економічна політика і починається політика індустріалізації.

Індустріалізація – це система заходів, спрямована на прискорений розвиток важкої промисловості з метою технічного переозброєння економіки і зміцнення обороноздатності країни.

Завдання індустріалізації:

- здобуття техніко-економічної незалежності СРСР;

- перетворення країни із аграрної в індустріальну;

- зміцнення оборонного потенціалу;

- підвищення технічної бази с/г;

Джерела індустріалізації:

- перерозподіл коштів на користь промисловості за рахунок с/г;

- експорт сировини та продовольства;

- залучення особистих коштів громадян (державні позики, ощадкаси);

- згортання виробництва товарів широко вжитку, карткова система;

- використання безкоштовної примусової праці політв'язнів.

Наслідки індустріалізації:

- перетворення України в індустріально-аграрну країну;

- збільшення промислового потенціалу в 7 разів;

- виникнення нових галузей (кольорова металургія, електрометалургія)
- вилучення коштів із с/г, колективізація;
- низький рівень життя;
- ліквідація ринкових відносин, створення командно-адміністративної економіки.

Напружені плани вимагали інтенсифікації праці робітників. Цього досягали двома шляхами. Першим було розпалення масового ентузіазму. Для цього використовувалися "соціалістичне змагання", зустрічні плани, рух новаторів, нагородження орденами, присвоєння звання Героя Соціалістичної Праці тощо. У 1935 р. був широко розрекламований рекорд вибійника шахти „Центральна-Ірміно” в Донбасі Олексія Стаханова, який з допомогою двох помічників вирубав за зміну 102 т вугілля, перевищивши норму в 14, 5 раз. (Щоправда, справедливіше було б поділити цей рекорд на трьох). Досягнення Стаханова було негайно використане для організації змагання за перевиконання норм виробітку – стахановського руху. Сотні тисяч робітників справді щиро повірили в недалекий прихід "світлого майбутнього" і готові були на будь-які жертви заради нього.

Другий шлях – прямий примус і страх. Тих, хто не виявляв особливого ентузіазму, змушували працювати під страхом адміністративних стягнень. Брак у роботі, пошкодження станків кваліфікувались як підривна діяльність і могли завершитись навіть арештом. Обидва ці шляхи вели до такого рівня експлуатації робочої сили в СРСР, який можна

порівняти лише з "диким" капіталізмом доби первісного нагромадження капіталу.

Наслідки індустріалізації для України неоднозначні. З аграрної країни республіка перетворилася в індустріальну. Розгорнувся процес урбанізації (якщо до індустріалізації лише кожен п'ятий житель України жив у місті, то напередодні другої світової війни — кожен третій). Урбанізація певною мірою сприяла українізації міст. Сформувались національний український робітничий клас (до цього він був переважно російським) і технічна інтелігенція. Однак ціна цих позитивних зрушень була надто високою: для одержання коштів на індустріалізацію було пограбоване і поневолене село; демонтовано неп і запроваджено командно-адміністративну систему в економіці; ліквідовано рештки економічної самостійності України; створено атмосферу напруження, пошуку шкідників, що спричинило масові репресії.

17 грудня 1926 р. був проведений перший перепис населення в СРСР із 147 млн громадян 82% жили в селах і лише 18% в містах.

В грудні 1927 р. 15 з'їзд ВКП(б) прийняв рішення про перехід до колективізації та прискорення індустріалізації, прийнятий п'ятирічний план розвитку країни направлений на мілітаризацію економіки. Щоб провести в життя політику колективізації необхідно було ліквідувати куркульство як клас: 30 січня 1930 р. постанова політбюро яка поділяла куркулів на три категорії:

1. активні вороги влади, учасники виступів – 10 років або розстріл;
2. пасивні – конфіскація майна, виселення в північні та східні райони;
3. лояльні до влади – переселення на іншу територію, виділення гіршої землі.

За рахунок пограбування селян будувалися майбутні гіганти радянської промисловості. Така політика влади привела до голодомору 1932-1933 рр. Мета голодомору:

- загнати селян у колгоспи і збільшити обсяги хлібозаготівель;
- зламати класовий і національний рух опору.

За різними оцінками в Україні від голоду загинуло від **3 до 7 млн.** терор репресії – це атрибут тоталітаризму. Великий терор, так само як великий голод, свідчив про всеїдність сталінських репресій. Вони були інструментом державної політики. У геноциді радянських громадян у 1933 і 1937 рр. слід звинувачувати політичний режим, а не підневільних зацькованих людей. У 1933 р. це були не тільки підневільні, але й голодуючі люди, яким щось перепадало від конфіскованої у сусідів їжі.

Р. Конквест і Дж. Мейс не сумнівалися в тому, що Голодомор можна назвати геноцидом. Це було сталінський спосіб вирішення національного питання.

Наслідки голодомору: Джеймс Мейс вважав, що наслідки голодомору Україна не пододала і донині. Він назвав наше суспільство „пост геноцидним” і заявив, що сталінська політика „до певної міри

знищила Україну як таку, в сенсі, що вона зробила кардинальний розрив у процесі нормального розвитку українського народу».

В кінці 20- поч.30-х рр. репресії мали яскраво виражену національну ознаку, були направлені проти українського селянства, інтелігенції, представників партійного та державного апарату, знищення командного складу Червоної Армії. Так практично повністю був знищений ЦК, вибраний на 13 з'їзді Компартії України. Із 11 членів Політбюро репресовано 10. Напередодні війни тільки 7% командирів мали вищу військову освіту, а 37% не пройшли повного курсу підготовки. Загалом із січня 1935 р. по червень 1941 р. в СРСР було репресовано 19840000 осіб, з них упродовж першого після арешту року були ліквідовані або померли від тортур 7 млн. В Україні прямі людські втрати від репресій в 1927-1938 рр. становили щонайменше 4,4 млн. чол.

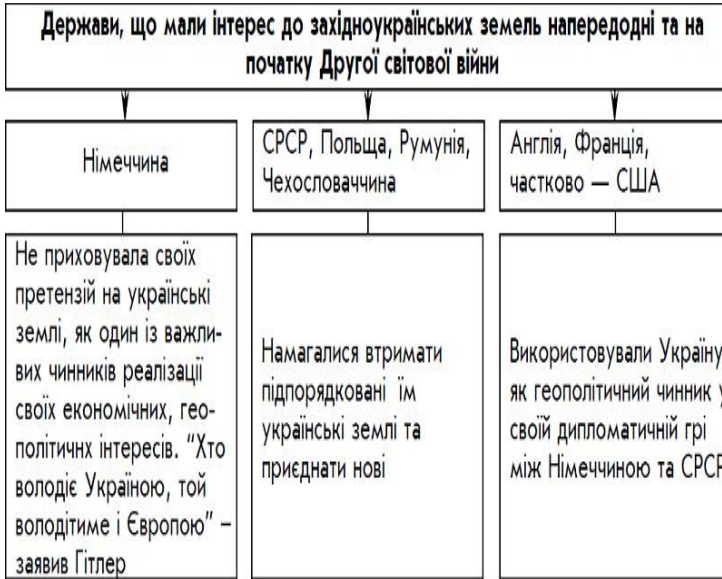
В цілому терор стосувався мільйонів людей, так як репресіям підлягали члени родини «ворога народу». Величезним був моральний збиток в суспільстві, якому панували, брехня, доноси, наклепи, страх, відмова від сімейних цінностей. Слепа віра одних (результат пропаганди та агітації), заляканість інших, паралізували супротив терору.

В міжнародній політиці напередодні Другої світової війни велике місце займало українське питання:

- українські землі в складі 4 держав: Радянський Союз, Польща, Чехословаччина, Румунія, а тому

українське питання ставало як радянсько-польсько-чесько-румунська проблема;

- стратегічне положення України, природні багатства розіграли апетит імперіалістичних держав, особливо Німеччини.

10

Друга світова війна розпочалася 1 вересня 1939 р. нападом Німеччини на Польщу, до якої входили українські землі. У складі Війська Польського загинуло 20 тис. українців.

Радянсько-німецька війна розпочалася **22 червня 1941** р. нападом Німеччини на Радянський Союз.

Початок війни для СРСР був вкрай несприятливий. Кращі військові кадри Червоної Армії були репресовані, про що добре знало військове німецьке командування. У військах

35

панувала система жорстокої централізації управління, що сковувало ініціативу командирів. Радянська військова техніка поступалася німецьким. У військах наказ про бойову готовність одержали тоді, коли вже почалася війна. Дислокація радянських військ мала суттєві недоліки. Сталінське керівництво дезорієнтувало населення й армію, переконуючи їх у воєнних діях на «ворожій території», «малою кров'ю», війна буде громадянською - «війною світового пролетаріату з світовою буржуазією». Прагнучи утримати країну під контролем, сталінське керівництво запровадило військовий стан (всі справи передавалися до військових трибуналів, порядок та організація в тилу влади за допомогою сили й жорстокого терору, масові арешти «сумнівних» і «підозрілих», розправи з в'язнями довоєнних років). Вже з перших днів війни стало зрозуміло, що частина території СРСР буде окупована. Почалася евакуація підприємств і людей. Те, що не можна було вивезти, підлягало знищенню.

30 червня 1941 р. у Львові Національними зборами було проголошено **Акт відновлення української державності**. Це змусило німців розкрити свої плани щодо політичного майбутнього України. Україна їм потрібна як сировинний додаток, а не самостійна держава. Керівники ОУН – Степан Бандера та глава уряду Ярослав Стецько були заарештовані і відправлені до концтаборів.

Захопивши Україну, нацисти перш за все знищили її цілісність. Вони поділили її на 4 частини,

підпорядкувавши їх різним адміністративним органам. На власній території українці та інші жителі республіки перетворилися в людей «третього сорту». Україна вважалася сировинним придатком рейху. Жорстоких репресій зазнало сільське населення (всього в Україні було вбито більш 4 млн. населення і понад 1,5 млн. військовополонених).

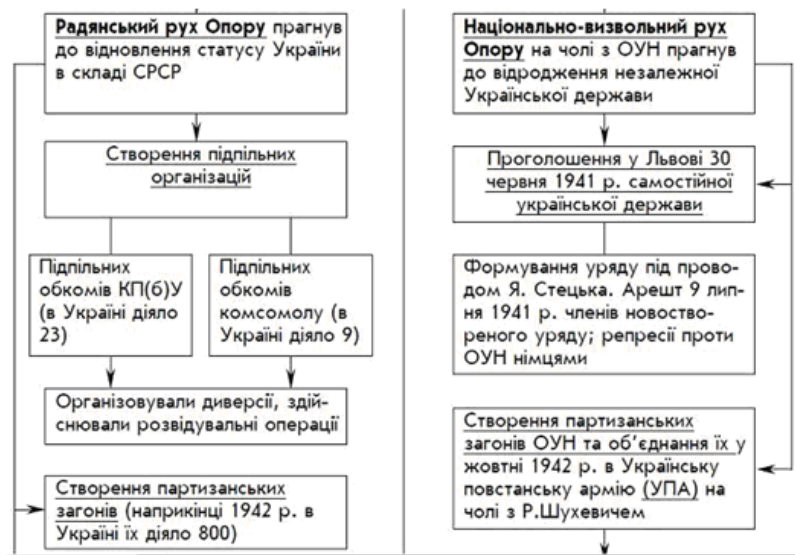
Поразка вермахту під Москвою і наступальні операції Червоної армії на півдні взимку 1942 р. створили сприятливі умови для розгорнення збройної боротьби в тилу німецьких військ. З цією метою **30 травня 1942** р. утворено Український штаб партизанського руху на чолі з полковником внутрішніх військ Строкачем. 22 вересня відзначається, як день партизанської слави. За офіційними даними в партизанських загонах та підпільних організаціях перебувало понад 47 тис. чоловік. 32 українці стали Героями Радянського Союзу.

Офіційною датою народження УПА став день **14 жовтня 1942** р., запроваджений пізніше Українською головною визвольною радою як свято українського війська. УПА повинна була вирішувати два завдання: захищати місцеве населення від німецьких репресій, та готувати себе до ролі «народної армії».

Виступ УПА проти німецьких окупантів був зумовлений загальною стратегією боротьби ОУН за незалежність України, започаткований на Волині та Поліссі повстанський рух поширювався на інші регіони України. Водночас із боротьбою проти

німецьких окупантів і радянських партизан УПА довелось вирішувати складну проблему українсько-польських відносин, які мали історичне коріння і час від часу загострювались до збройної конфронтації.

Таким чином, можемо визначити мету кожного руху опору, що діяли в Україні в роки війни.

11

Радянська доктрина ведення війни будувалася на величезних людських ресурсах, тому втрати серед військових були величезними.

Війна супроводжувалася колосальними руйнуваннями, знищенням десятків тисяч міст і сіл, незліченними лихами десятків мільйонів людей. В Україні було зруйновано 720 міст, 28 тис. сіл, 250 спалено повністю. До Німеччини вивезено 2,4 млн. До війни в Україні проживало 41,7 млн. чол., після

війни 27,4 млн. Україна заплатила за перемогу найбільшу ціну – 14 млн.

Фактично втрати становлять від 40 до 44% від загальних людських втрат СРСР. З 41,7 млн. до війни до 27,4 млн. на 1945 р.

Україну визволили, але лише від німецьких окупантів. Україна не стала незалежною. Об'єднали землі, але Сталін країв кордони не України, а Радянського Союзу. Репресовано після війни 15% від всіх фронтовиків, третина з них українці.

Жорсткі репресії, табори ГУЛАГу очікували значну частину військовополонених. Як покарання за „нелояльність” була застосована масова депортація національних меншин. В травні 1944 р. таку акцію було проведено в Криму, звідки виселили 165 тис. татар, 14,7 тис. греків, 12,4 тис. болгар, 8,5 тис. вірмен.

Внаслідок 4 років найбільш руйнівної в історії війни Радянській Союз постав перед колосальним завданням відбудови господарства. Так, наприклад, в Україні промислове виробництво у 1945р. складало лише 26% рівня 1940р. Радянська влада почала відбудовувати своє господарство із складання 4-го п'ятирічного плану. Він базувався на характерній особливості тоталітарної системи - можливості розпоряджатися ресурсами без огляду на бажання й потреби людей. Як і в 30-ті роки, четверта п'ятирічка дала неоднозначні результати. Зусилля, спрямовані на відбудову важкої промисловості, що поглинули 85% капіталовкладень, принесли дивовижні успіхи. Сільське господарство за час війни зазнало ще

страшніших руйнувань, ніж промисловість, втративши більшу частину поголів'я худоби й техніки. Крім того, другорядне значення, якого надавали цій галузі радянські планувальники і згубна сільськогосподарська політика радянських чиновників відчутно перешкоджали виправленню становища на селі. А у 1946р. прийшли катастрофічна посуха і голод. Незважаючи на явні хронічні проблеми колгоспів радянське керівництво рішуче відновило політику колективізації.

Перемога над нацистською Німеччиною породила сподівання на майбутнє поліпшення життя в Україні. Однак це прагнення до оновлення суперечило самій суті сталінізму, який переходив у повоєнний час в останню фазу свого існування. Випробуваними вже раніше методами адепти сталінського соціалізму прагнули якнайкраще ліквідувати наслідки війни, апелюючи до героїзму і патріотизму людей. Ідеологічна реакція, яка розгорнулася одразу після закінчення війни значною мірою відбила страх тодішнього політичного режиму перед тими "бацилами" свободи, які могли перенести на радянський ґрунт воїни.

Після смерті Й.Сталіна відбулася зміна керівництва державою. Боротьба за владу закінчилася перемогою Микити Хрущова.

XX з'їзд КПРС в 1956 р. увійшов в історію завдяки доповіді Хрущова «Про культ особи та його наслідки». Незважаючи на половинчатість доповіді, з'їзд поклав початок важливим змінам у суспільстві. Критика культу особи дозволялась лише в обмеженій

формі (текст доповіді Хрущова не публікувався аж до 1989 р.). Почалася наступна хвиля реабілітації (1956-59 -250 тис.), але в наступні роки процес пішов на спад (1963-66 - 60тис.). Нерішучість проведення ідеї призвела до появи опору навіть у верхніх ешелонах влади. 1959 рік знаменував собою початок фактичного відходу партійної верхівки від подальшої демократизації суспільства.

Незакінчені реформи призвели до труднощів в системі планування народного господарства, до падіння рівня життя. Все це призвело до того, що у **жовтні 1964 р.** рішенням пленуму ЦК КПРС М.Хрущова було увільнено з посади першого секретаря ЦК КПРС і Голови Ради Міністрів СРСР. До влади прийшла консервативна верхівка партії.

В другій половині 60-х р. українська економіка розвивалася під впливом реформ 1965 р. 8 п'ятирічка названа золотою, бо був значний приріст промислового виробництва в 1,5 рази, національний дохід збільшився на 30% .

Дисидентство (незгодні) – виступ проти існуючого державного ладу, протистояння офіційній ідеології й політиці. Основними напрямками діяльності дисидентів були:

правозахисна – боротьба за права людини, дотримання Конституції, ідей гуманізму та демократії, права національних меншин.

національно-культурницька – відродження традицій, мови, правдиве висвітлення історичного минулого, надання українській мові статусу державної в республіці.

самостійницька – боротьба за державну незалежність України, шляхом агітації за вихід зі складу СРСР.

В своїй боротьбі дисиденти використовували наступні методи: масові заходи; листи-протести до керівних органів СРСР; протести, відкриті листи, звернення на адресу міжнародних організацій, урядів демократичних країн; видання і розповсюдження самвидаву; акції солідарності з іншими народами, що зазнали утисків від тоталітарної системи; підтримка кримських татар у їх прагненні повернутися на батьківщину; відстоювання ідеї рівноправ'я народів; розповсюдження листівок; індивідуальні протести; створення правозахисних організацій.

З середини 60-х років почалися безперервні, хоча й нечисельні, виступи і проти комуністичної системи, і проти комуністичної ідеології.

70-80-ті роки пройшли під знаком зниження темпів розвитку та наростання кризових явищ в економіці. Суть «застою» полягає в тому, що радянську владу охопила системна криза, яка проявлялась у всіх сферах життя: економіці, політиці, соціальній сфері, суспільній моралі тощо.

Структурна криза радянської моделі суспільно-політичного розвитку

Економічна криза:

- дефіцит товарів;
- відмова або повільне запровадження нових технологій;
- невисока якість більшості товарів;

- продовольча криза; хронічна криза сільського господарства;

- прихована інфляція (зростання цін при незмінних розмірах заробітної плати);

- переважно екстенсивний шлях розвитку економіки;

- висока затратність виробництва, енергоємність і матеріалоємність продукції;

- поява тіньової економіки («цеховики»).

Політична криза:

- воєнні авантюри і нездатність з них вийти (Афганістан, Ефіопія, Ангола тощо);

- нездатність вищого керівництва реагувати на нові тенденції розвитку світу. “Старіння” керівництва на 1982 р. середній вік вищого керівництво перевищував 70 років);

- недієздатність законодавчих органів, всі найважливіші питання вирішувалися у вузькому колі вищого партійного керівництва;

- втрата динамічності у розвитку радянської моделі і, відповідно, її привабливості для інших країн;

- корупція у вищих ешелонах влади: хабарництво, криміналізація, просування по службовій драбині за принципом знайомства, родинних зв'язків, особистої відданості;

- посилення репресій проти інакомислячих (дисидентів).

Ідеологічна криза:

- розчарування в правильності обраного шляху розвитку (побудова комунізму);

- розходження між ідеологічними догмами і реаліями життя;
- усвідомлення нереальності досягнення мети побудови комунізму;
- зростання дисидентського руху і настрої у суспільстві;

- посилення ідеологічного тиску на суспільство.

Екологічна криза:

- бездумна експлуатація природних ресурсів;
- відсутність наукового обґрунтування розміщення виробничих потужностей;
- руйнування природного середовища придатного для життя людей (забруднення водоймищ. Атмосфери тощо);
- поступова деградація нації (генетичні зміни, зростання дитячих захворювань і народжуваності нездорових дітей, скорочення народжуваності, зростання числа хронічних захворювань тощо).

Моральна криза:

- поява явища подвійної моралі (розбіжності між декларованим стилем поведінки і реальними устремліннями та установками; безвідповідальність, прагнення перекласти відповідальність на іншого);
- ріст престижності професій, посад, які дають змогу отримувати нетрудовий дохід;
- зростання кількості побутових злочинів;
- прагнення досягти мету незаконним шляхом;
- ріст числа економічних (господарських) злочинів;
- наростання споживацьких настроїв;
- швидке поширення пияцтва і алкоголізму.

Причинами цього стали відмова від реформ, посилення командно-адміністративної моделі економіки. Сама радянська модель розвитку вичерпала себе. На початок 80-х криза охопила всі сфери життя. Спробу реформувати економіку спробував М.Горбачов, але будь-які реформи не могли зберегти відживаючу систему господарювання. 5 січня 1990р. в Києві розпочала роботу Верховна Рада УРСР нового скликання. У стінах парламенту зазвучала ідея незалежності України. Це було оформлено 16 липня 1990р., коли Верховна Рада України прийняла **Декларацію про суверенітет** України. Ця декларація характеризувала суверенітет, як верховенство, самостійність, повноту та неподільність влади республіки в межах її території та незалежність і рівноправність у зовнішніх відносинах.

ДЕКЛАРАЦІЯ¹²

про державний суверенітет України

(*Відомості Верховної Ради УРСР (ВВР), 1990,
N 31, ст.429*)

Верховна Рада Української РСР,
виражаючи волю народу України,
прагнучи створити демократичне суспільство,

виходячи з потреб всебічного забезпечення прав і свобод людини,
шануючи національні права всіх народів,
дбаючи про повноцінний політичний, економічний, соціальний і духовний розвиток народу України,
визнаючи необхідність побудови правової держави,
маючи на меті утвердити суверенітет і самоврядування народу України,

П Р О Г О Л О Ш У Є

державний суверенітет України як верховенство, самостійність, повноту і неподільність влади Республіки в межах її території та незалежність і рівноправність у зовнішніх зносинах.

Прийнята Верховною Радою Української РСР

м. Київ, 16 липня 1990 року
N 55-ХІІ

19-21 серпня 1991 р. в Москві відбулася спроба державного перевороту. Це призвело до прагнення республік отримати самостійність та суверенітет.

24 серпня 1991р. відкрилася позачергова сесія Верховної Ради України, на якій було розглянуто питання про політичну ситуацію в республіці та

прийнято **Акт проголошення незалежності України**. Україна стала незалежною демократичною державою з неподільною та недоторканою територією, на якій чинними є лише власна Конституція, закони та постанови уряду. З метою всенародного підтвердження Акту, сесія вирішила провести **1 грудня республіканський референдум**, після проведення якого було підтверджено Акт проголошення незалежності України. Декларація прав національностей України від 1 листопада 1991р. щодо гарантування усім народам і громадянам республіки рівних політичних, громадських, економічних, соціальних та культурних прав. Проголошувався перехід до ринкової економіки, визнавалась рівноправність усіх форм власності.

Відбулися вибори першого президента України. Ним став Леонід Макарович Кравчук.

В історії сучасної України президентами були: Леонід Кравчук, Леонід Кучма (двічі) Віктор Ющенко, Віктор Янукович (достроково припинив), Петро Порошенко.

Революція гідності

У кінці 2013 – початку зими 2014 рр. у житті українців сталася важлива подія – відбулася «революція гідності» – масовий вибух народного невдоволення існуючою владою, який призвів до повалення режиму президента В. Януковича, його втечі з країни і кардинальної зміни влади.

Безпосереднім приводом до «революції» став жорстокий розгін мирного Євромайдану студентів у

ніч з 29 на 30 листопада. Євромайдан студентської молоді вимагав підписати угоду про асоціацію з ЄС у Вільнюсі і продовжити подальший рух у європейському напрямі.

Влада необґрунтовано застосувала силу. Розгін відбувався з неймовірною жорстокістю. Було багато сильно побитих, поранених, травмованих. Фото- і відео- розгону мирної акції на другий день облетіли весь світ і створили міжнародний резонанс. Розгін Євромайдану здетонував вибух народного гніву по всій Україні.

Причини «революції гідності» слід шукати у тотальній корупції в українській державі, у надмірній концентрації влади у руках діючого президента, у незаконному збагачення В. Януковича та його «сім'ї» на тлі неймовірного зубожіння і безправ'я усього українського народу.

30 листопада у відповідь на побиття студентів, на Михайлівську площу, де перебувала частина побитих з Майдану Незалежності, зібрались тисячі киян та гостей столиці. Вдень на Михайлівській площі виник стихійний мітинг. Мітинги на підтримку євроінтеграції та з вимогою покарати винних за розгін майдану збираються по всій Україні. У Києві регулярно проводиться народне віче.

1 грудня мітингувальники зробили спробу штурму адміністрації президента.

Події, які розгорнулися в Києві з 1 по 16 грудня характеризувалися відносно мирним протистоянням мітингувальників і правоохоронців.

В ніч проти 11 грудня спецназ та внутрішні війська спробували витіснити мітингувальників з зайнятих ними позицій. Міліція намагалася діяти без застосування спецзасобів. Але згуртованість мітингувальників та вчасна підмога змусили спецназ та внутрішні війська відступити.

Після 16 грудня починається фаза гарячого протистояння. Поштовхом до виходу протистояння за мирні межі стало ухвалення Верховною Радою репресивних, на думку прихильників євроінтеграції, «диктаторських законів», що відбулося 16 січня. Наступного дня низка громадських організацій оголосили повну мобілізацію на Майдані Незалежності у Києві. У їх зверненні закликали до «масового і негайного опору» злочинцям при владі.

Розпочинаються справжні вуличні бої між мітингувальниками та «тітушками», мітингувальниками і правоохоронцями.

Так 19 січня 2014 р. на вулиці Грушевського в Києві відбулись численні зіткнення протестувальників, що намагалися пройти до будівлі Верховної Ради, та силовиків. Народ все активніше починає вимагати відставки уряду та президента В. Януковича. У кінці січня на нетривалий час було встановлено хитке перемир'я.

18–20 лютого 2014 силове протистояння було поновлено. 18 лютого мітингувальники намагалися підійти до стін Верховної Ради, де розглядалися можливі зміни до Конституції. Але спецпідрозділи зустріли мітингувальників водометами та газом. Силове протистояння поновилося. О 20 годині

силовики розпочали штурм Майдану Незалежності з боку Європейської площі та вулиці Інституцької. Підігнали навіть два бронетранспортери. Але 19 лютого до мітингувальників прибуло підкріплення. І вже 20 лютого вони почали наступ на позиції силовиків.

У Львові, Івано-Франківську, Тернополі відбулись штурми ОДА, відділів МВС, управлінь СБУ. Були спроби штурму і в інших регіонах.

Щоб легалізувати застосування вогнепальної зброї проти протестувальників у мирний час, СБУ розпочала підготовку до проведення «антитерористичної операції». Силкові структури отримують право на застосування вогнепальної зброї та можуть проникати в будь які приміщення тощо. При цьому зона проведення операції лишалась невизначеною, тобто операція проводилась на території всієї країни.

20 лютого відбувся масовий розстріл мітингувальників з вогнепальної зброї. Генпрокуратура до цього часу точно не з'ясувала: ким були ці люди? хто віддавав їм накази? Звідки взяли вогнепальну зброю?

Цього ж дня в містах Західної України розпочались штурми та захоплення будівель СБУ, МВС, прокуратури. надвечір розпочались перемовини європейських міністрів і опозиції з Януковичем, в результаті яких Янукович погодився на дострокові вибори Президента не пізніше грудня 2014 року, а протиборчі сторони мали бути здати зброю протягом 24 годин. Але такі умови обурили

протестувальників. Пролунала вимога, якщо президент назавтра до 10-ї години ранку В. Янукович не складе повноваження, протестувальники підуть на штурм зі зброєю. Вірогідно, що цей заклик, його підтримка Майданом, та деморалізація підрозділів силових структур і влади призвели до того, що з України почалась втеча осіб, наближених до владної верхівки.

Надвечір у Верховній Раді зібрались 239, в основному опозиційних, депутатів, які після довгого обговорення прийняли постанову про заборону «антитерористичної операції» та виведення всіх підрозділів силових структур в місця постійної дислокації.

21 лютого Верховна Рада України повернула в дію Конституцію 2004 року, відправила у відставку в. о. міністра внутрішніх справ В. Захарченка. Приблизно в цей же час В. Янукович тікав з нагробованим з України до Росії.

Росія з самого початку виступала проти майдану. Відсторонення В. Януковича і прихід до влади опозиції не визнавала. У березні-квітні 2014 року у східних, центральних і південних регіонах України відбулися проросійські виступи в Україні. Ці виступи були підготовлені російськими спецслужбами. Учасники виступали здебільшого за відокремлення півдня і сходу України та приєднання цих регіонів до Росії, проведення референдуму щодо федерального устрою України, надання російській мові статусу другої державної та проти нової української влади.

Скориставшись слабкістю нової української влади, Росія анексувала Крим. Був проведений фейковий референдум про приєднання Криму до РФ. Цей «референдум» і «приєднання» не визнала жодна цивілізована країна в Світі.

Але на цьому президент В. Путін не зупинився. Росія розпочала збройну агресію на сході України (на частині території Донецької і Луганської областей). Під керівництвом РФ були створені ніким не визнані Донецька та Луганська народні республіки (ДНР і ЛНР) з незаконними збройними формуваннями. Вони були визнані Україною терористичними організаціями. ЛНР і ДНР активно підтримувалися регулярними військовими частинами РФ.

Ескалація насильства в регіоні розпочалася в середині квітня 2014 року, коли озброєні групи проросійських активістів почали захоплювати адмінбудівлі та відділи міліції у містах Донбасу (зокрема, у Слов'янську, Артемівську та Краматорську). Українська влада у відповідь заявила про проведення Антитерористичної операції із залученням Збройних сил. Поступово протистояння переросло у масштабний воєнний конфлікт.

Від середини липня 2014 року Збройні сили Російської Федерації почали брати пряму участь у бойових діях проти Збройних сил України. Підрозділи Збройних сил Росії діють як з території Російської Федерації, так і безпосередньо на території України.

Незважаючи на численні докази присутності російських військ на території України, офіційно Росія не визнає факту свого вторгнення в Україну, тому з українського боку війна розглядається як неоголошена. Ряд українських політиків називають війну на сході України «гібридною війною» Росії проти України.

27 січня 2015 року Верховна Рада України визнала Російську Федерацію агресором.

Але незважаючи на ці суворі випробування, ми свято віримо, що молода українська держава знайде своє місце під сонцем, вистійть та стане міцнішою. Що у українців попереду велике майбутнє як у справжньої європейської нації.

Історичні уроки боротьби українського народу за свою незалежність:

– необхідність єдності всіх національно-патріотичних сил для досягнення спільної мети - незалежності;

– необхідність взаємних поступок, компромісів різних національно-патріотичних сил, без чого єдність їхніх дій неможлива;

– досягнення незалежності неможливе без глибоких соціально-економічних реформ, які відкриють перспективу покращання життя основної маси населення;

– необхідність врахування зовнішньополітичної ситуації, домагання підтримки незалежності України головними державами світу;

– досягнути реальної незалежності неможливо без глибоких перетворень у національній свідомості українського народу, без формування менталітету народу-нації, без усвідомлення того, що Україна – є незалежна, вільна, самодостатня, суверенна держава.

**Бо хто за що, а ми за незалежність.
Отож нам так і важко через це.
Ліна Костенко.**

Словник персоналій.

Апостол Данило (14.12.1654 р. – 8.1.1734 р., Полтавська обл.) – миргородський полковник (1638 р. –1727 р.), гетьман Лівобережної України (1727–34 рр.). У кінці 17 ст. брав участь у багатьох походах проти турецько-татарських загарбників. Під час Північної війни 1700–1721 рр. приєднався до старшини, яка з Іваном Мазепою перейшла на сторону шведського короля Карла XII. Але незабаром знову перейшов на російську сторону. Після відновлення гетьманства був обраний гетьманом Лівобережної України. Апостол немало зробив для впорядкування козацької адміністрації. Намагався переозброїти козацьке військо.

Аскольд і Дір – київські князі (друга половина IX ст.), які, за деякими писемними відомостями, були нащадками Кия, за літописною версією – дружинниками Рюрика. Близько 860 р. очолили руську військову дружину під час першого походу на Константинополь. За літописом, А. і Д. в 882 р. були вбиті у Києві за наказом князя Олега.

Балабан Гedeон (прибл. 1530–1607) – львівський єпископ (з 1565 р.). Спочатку був прихильником унії з Римом, а потім її гострим супротивником. Виступав проти упровадження григоріанського календаря. Допоміг Львівському братству відновити друкарню І. Федорова (1585). Був засновником греко-слов'янської школи.

Бандера Степан Андрійович (1909–1959) – голова проводу Організації українських націоналістів (ОУН). У 1927 р. закінчив Стрийську українську гімназію, був членом молодіжних організацій "Пласт", "Сокіл", Української військової організації (УВО). З 1931 р. – заступник, потім керівник крайової ексекютиви (керівництво) ОУН і крайовий комендант УВО. За організацію вбивства міністра внутрішніх справ Польщі Перацького 1934 р. арештований і засуджений до смертної страти (пізніше замінено на довічне ув'язнення). Був звільнений з в'язниці у вересні 1939 р. На конференції в Кракові (1940) заснував революційну фракцію ОУН – ОУН(р). У квітні 1941 р. обраний головою проводу ОУН, а 30.06.41 р. – членом уряду проголошеної у Львові Незалежної Самостійної Української Держави. В 05.07.1941 р. арештований і депортований до Німеччини. Перебував у концтаборі до кінця 1944 року. В повоєнний час очолював створений у Мюнхені провід закордонних частин ОУН. Убитий у 1959 році підсланим агентом КДБ СРСР.

Барабаш Яків Федорович (?–1658) – кошовий отаман Запорізької Січі. За підтримки І. Донця, З. Довгаля, І. Безпалого, І. Іскри і ін. представників середньої козацької старшини виступав за приєднання України до Росії.

Батий (Бату; 1208–1255) – монгольський хан, онук Чингізхана. В 1237–1241 рр. очолив походи монголо-татарського війська до Східної Європи.

1239 р. зруйнував Переяслав і Чернігів, 1240 - Київ. Засновник і хан (1243–1255) Золотої Орди.

Богун Іван (?–4(17).2.1664) вінницький полковник, військовий діяч. Брав участь у всіх битвах Визвольної війни 1648–54. Послідовно виступав за незалежну українську державу. В Берестецькій битві 1651, будучи наказним гетьманом, допоміг значній частині козаків вирватися з оточення. В 1654 відмовився присягати російському царю. В 1654–55 керував обороною Умані. У 1659 р. Після переходу І.Виговського на сторону Польщі підняв проти нього повстання.

Борецький Іов (Іван, Матвей) (?–1631) – український церковний, політичний і культурний діяч. Народився на Львівщині. Вчився у Львівській братській школі. Працював учителем, потім ректором Львівської братської школи. 1615 р. брав участь в організації Київської братської школи. З 1620 р. і до кінця життя – київський православний митрополит.

Борис і Гліб (кінець X ст. – 1015) – молодші сини Великого князя київського Володимира Святославича. За легендою, убиті прихильниками свого старшого брата Святополка, який зайняв престол після смерті Володимира. Православна церква канонізувала Бориса і Гліба.

Брюховецький Іван (? – 5(18).6.1668), Полтавська обл. – кошовий отаман Запорізької Січі (1662), гетьман Лівобережної України (1663–68), обраний за підтримки рядового козацтва на Чорній раді 1663 р. Підписав Московські статті (1665), що

обмежують українську автономію, за що дістав чин боярина. Під впливом обурення Андрусівським перемир'ям 1667 р. підняв повстання проти царя. Вів переговори з турецьким султаном про передачу України під протекторат Туреччини. Був убитий козаками.

Бут Павло Міхнович (?–1638) – гетьман нерестрових козаків, керівник повстання 1637 р. проти Польщі. Незабаром після програної Кумейківської битви потрапив до рук коронного гетьмана М. Потоцького і був страчений,

Вагилевич Іван Миколайович (1811 – 1866) – український поет, філолог, етнограф, громадський діяч. Закінчив Львівську духовну семінарію. Один з організаторів "Руської трійці". В альманаху "Русалка Дністровая" опублікував поезії "Мадей" і "Жулин і Калина" (1837), пройняті визвольними мотивами. Автор "Заміток про російську літературу" (1848).

Вернадський Володимир Іванович (1863–1945) – основоположник геохімії, біогеохімії, радіогеології, перший президент АН України (1918–1921). Ідеї В. лягли в основу нових напрямів у геології, мінералогії, гідрогеології.

Винниченко Володимир Кирилович (1880–1951) – український письменник, політичний діяч. Навчався в Київському університеті. За нелегальну політичну діяльність був виключений з ун-ту і арештований. У 1907–1914 рр. – в еміграції. З 1907 р. – член ЦК Української соціал-демократичної робочої партії. В. – один з організаторів Центральної Ради, заступник голови Центральної Ради, голова

Генерального секретаріату і генеральний секретар внутрішніх справ (1917–1918). З серпня 1918 р. – голова "Українського національного союзу". Організатор антигетьманського повстання. В листопаді 1918 – лютому 1919 рр. – голова Директорії. В 1919 р. емігрував. В 1920 р. після повернення до України В. був прийнятий в КП(б)У, до складу ЦК і призначений членом ВУЦВК, заступником голови Раднаркому і наркомом закордонних справ республіки. Проте незабаром він вийшов з партії і уряду. Присвятив себе літературній діяльності. В еміграції написав соціально-психологічні драми "Закон", "Великий секрет", "Пророк", "Над" і ін. 1920 р. У Відні опубліковано тритомну книжку В. "Відродження нації", в якій розповідається про надзвичайно складні і суперечливі політичні події в Україні у 1917–1919 рр. Під час другої світової війни був в'язнем концтабору на території Франції. В повоєнні роки займався живописом.

Вишневецький Дмитро (Байда; ? – 1563) – князь, український магнат. У 1550-х рр. черкаський і канівський староста; для захисту від турецько-татарських набігів побудував на о. Хортиця замок. Цей замок став першою Запорізькою Січчю – майбутньою столицею запорізького козацтва. Брав участь у походах московських військ на Кримське ханство. 1563 р. боровся за трон Молдови. Був узятий в полон турками і страчений.

Володимир Мономах (1053–1125, Київ) – великий князь Київський з 1113. Внук Ярослава

Мудрого. Відновив велиокнязівську владу на більшій частині староруських земель. Ініціатор Любецького з'їзду 1097. Виступив проти князівської міжусобиці. Добув славу боротьбою проти половців (1103, 1111). Автор визначної пам'ятки староруської літератури "Повчання Володимира Мономаха" (1117), в якому закликав до об'єднання всіх руських земель. Правлінням В.М. закінчився в історії Київської Русі час відносної єдності держави.

Володимир Святославич (? – 1015, Київ) – великий князь київський з 980. Син Святослава Ігоревича. Завершив об'єднання всіх східнослов'янських земель у складі Київської Русі. Ввів християнство на Русі (прибл. 988–989), будував християнські храми і монастирі, заснував школи і бібліотеки. За князювання В. Київська Русь досягла найбільшої могутності. Це була централізована християнська держава зі сталим місцем в європейській політиці. Після смерті православна церква канонізувала В.С.

Виговський Іван (с. Гоголіве, Київ. губ. – 26.3.1664, під Корсунем) – гетьман України (1657–59). Походив зі знатної сім'ї. Отримав освіту в Київській колегії. Перебував на службі в польській армії. В битві при Жовтих Водах 1648. В. виступив на боці поляків, був поранений і потрапив у татарський полон. Його викупив Б.Хмельницький і з часом зробив генеральним писарем. Після смерті Б.Хмельницького В. був заступником З.Хмельницького (а фактично узурпував владу). На Корсунській раді 1657 був обраний гетьманом.

Придушив повстання Барабаша 1657–58. В. прагнув, орієнтуючись на Швецію і Польщу, добитися незалежності України від Росії. Гетманщина повинна була увійти до Речі Посполитої як Велике князівство Російське зі своєю адміністрацією і військом. У 1659 р. у Конотопській битві козацько військо на чолі з В. при підтримці союзників-татар розбило московське військо. 8.6.1659. Проти В. спалахнуло повстання на чолі з І.Богуном, І.Іскрою, І.Сірком. В. у 1659 р. утік до Польщі.

Уряд Речі Посполитої надав В. титул сенатора, високі посади Київського воєводи і Панського старости. Але в березні 1664 за звинуваченням гетьмана П.Тетері в участі в козацькому повстанні за вироком польського польового суду В. був розстріляний.

Ганна (Агнеса) Ярославна (народилася між 1024 і 1032 рр. – померла після 1075 р.) – дочка Ярослава Мудрого, королева Франції з 1049 р. 4.8.1049 р. вийшла заміж в м. Реймсі за французького короля Генріха II, який шукав підтримку в Ярослава у боротьбі проти Священної Римської імперії. Після смерті чоловіка (1060) А.Я. була регентшею під час правління свого малолітнього сина Пилипа I. Скульптурне зображення А.Я. збереглося на порталі церкви св. Вінцента в р. Сіна Ліс (Франція).

Головацький Яків Федорович (1814–1888) – поет, етнограф, історик, фольклорист і педагог. З 1849 р. – професор, у 1864–1866 рр. – ректор Львівського університету. Разом М. Шашкевичем та І. Вагилевичем був членом прогресивного

літературного гуртка "Руська трійця", що видав альманах "Русалка Дністровая" (1837). Найважливішою працею є збірка "Народні пісні Галицької і Угорської Русі" (1878).

Гонта Іван (? – 1768) – один з керівників Коліївщини. Будучи сотником уманської надвірної міліції польського магната Потоцького, перейшов на сторону М. Залізняка. Після взяття Умані був обраний полковником уманським.

Гордієнко Кость (? – 1733) – кошовий отаман Запорізької Січі. Підтримував І. Мазепу. До 1728 р. очолював Олешківську Січ, сподвижник П. Орлика.

Грушевський Михайло Сергійович (1866 – 1934) – історик, літературознавець, письменник, публіцист. Закінчив 1890 р. Київський університет. З 1897 р. – голова Наукового товариства імені Шевченка, яке очолював до 1914 р. У 1898 – 1907 рр. – редактор "Записок Наукового товариства імені Шевченка", член редакції журналу "Літературно-науковий вісник". Засновник і голова Українського наукового товариства (1907). З березня 1917 р. – голова Української Центральної Ради. При Гетьманщині був у підпіллі. В 1919 р. емігрував. (Прага, Берлін, Відень, Женева, Париж). В 1924 р. повернувся до України. З 1929 р. – академік АН СРСР. Помер при дуже загадкових обставинах у Кисловодську(РРФСР). Похований у Києві, на Байковому кладовищі.

Гуня Дмитро (XVII ст.) – козацький гетьман у 1638 р. Після поразки повстання П.Павлюка під

Кумейками (1637) вдалим маневром зберіг козацький загін від розгрому. Влітку, коли Я.Острянин з частиною козаків пішов на Слобожанщину, був обраний гетьманом, продовжив боротьбу проти польської шляхти. Очолював козаків у Жовнінській битві.

Данило (Романович) Галицький (1201–1264) – князь волинський і галицький. Після смерті батька, князя Романа Мстиславовича, в 1205 разом з матір'ю перебував при угорському дворі. Об'єднав Волинь (1229), оволодів Галичем (1238) і Києвом (1239). Після перемоги 1246 над коаліцією Угорщини і Польщі Г. поширює владу на Галичину. Підтримував контакти з папою римським Інокентієм IV. Погодився на унію і прийняв від папи королівську корону. Запровадив європейське самоврядування в містах. Засновник Львова. Діяльність Д.Г. відображена в Галицько-волинському літописі.

Довбуш Олекса Васильович (1700-1745) – лідер карпатських опришків (народних месників). Родом з Печеніжина (тепер Івано-Франківської обл.). Із загоном 40–50 осіб, спираючись на підтримку селян, діяв на Прикарпатті. Загін Д. протистояв урядовим військам. З ім'ям Д. пов'язано багато визначних пам'яток у Карпатах. Постаць Д. відображена у народній творчості, надбаннях українських письменників.

Довженко Олександр Петрович (1894–1956) – кінорежисер, письменник, сценарист, художник. Один із засновників української кінематографії. Закінчив 1914 р. Глухівський вчительський інститут,

навчався в Києві в Академії мистецтв. Працював на Одеській кінофабриці (1926-1928), на Київській студії художніх фільмів (1929-1941), на "Мосфільмі" (з 1946 р.). На Міжнародному кінофестивалі в Брюсселі (1958) фільм Д. "Земля" визнано одним із дванадцяти кращих фільмів усіх часів і народів. Написав автобіографічну повість "Зачарована Десна" (1957), п'єси "Нащадки запорожців", "На зламі століть", "Життя в цвіту". Ім'ям Д. названа Київська кіностудія художніх фільмів (1957).

Дорошенко Михайло (?–1628) – козацький полковник, гетьман реєстрових козаків у 1625. Брав участь у поході Петра Сагайдачного на Москву. Уклав із польським командуванням Куруківську угоду (1625). За наказом уряду Речі Посполитої Д. здійснив похід на Запорізьку Січ, намагаючись захопити її. Напад був відбитий. Розділив реєстрове козацьке військо на 6 полків: Білоцерківський, Канівський, Київський, Корсунський, Переяславський і Черкаський. Намагався розширити козацький реєстр. Д. очолив козацький похід проти кримських татар. Загинув під Бахчисараєм.

Дорошенко Петро (1627 – 6/19/11.1698) – гетьман Правобережної України (1665-76). Походив із козацько-старшинського роду. Брав участь у визвольній війні 1648–54. Після смерті Богдана Хмельницького Д. підтримував Івана Виговського, беручи участь у придушенні повстання Гармаша і Барабаша (1657 – 58). У 1659 Д. був позбавлений полковництва, але Юрій Хмельницький незабаром визнав його полковником Чигирини. В 1665 після

знищення Василя Дрозденка став гетьманом Правобережної України, яку за Слободищенським трактатом (1660) було приєднано до Польщі. Д. звернувся до царського уряду, пропонуючи возз'єднати Правобережну Україну. Після відмови Москви 1669 Д. підписав угоду про перехід України під владу Туреччини. Під час російсько-турецької війни за звільнення Правобережжя від Туреччини 1676 р. Д. капітулює перед військом гетьмана Івана Самойловича і зрікається булави на його користь. На вимогу російського уряду переїхав до Москви. В 1679–82 – воєвода у Вятці.

Залізняк Максим (XVIII ст.) – запорізький козак, один з керівників Коліївщини. Навесні 1768 р. З. зібрав у Холодному Яру загін, який захопив міста Жаботин, Смілу, Богуслав, Корсунь, Лебедин, Лисянку, Звенигородку, а згодом разом з надвірними козаками магната Потоцького на чолі з І.Гонтою повстанці оволоділи Уманню. Царський уряд, наляканий розмахом і антифеодальною спрямованістю повстання, надав військову допомогу Польщі для його розгрому 08.07.1768 р. З. був зрадницьки схоплений, покараний киями і засланий на довічну каторгу.

Ігор (?–945) – великий князь київський (912–945). Приєднав до своєї держави східнослов'янські племена, що відділилися від держави на початку його князювання. Уклав мир з печенігами. В 941 здійснив невдалий похід на Константинополь. 944 уклав договір з Візантією. Був убитий під час повстання древлян.

Іларіон (XI ст.) – церковний письменник, перший митрополит російського походження. В 1051 р. собор російських єпископів поставив І. першим українським митрополитом. Автор "Слова про закон і благодать", у якому він виступає поборником політичної і культурної самостійності Київської Русі.

Калнишевський Петро Іванович (прибл. 1691 – 1803) – останній кошовий отаман Запорізької (Нової) Січі. Вперше вибраний кошовим отаманом в 1762 р., проте незабаром був усунений з посади. В 1765 р., всупереч волі Катерини II, обрано кошовим. Брав участь в російсько-турецькій війні. Був заарештований і ув'язнений у Соловецькому монастирі. Звільнений в 1801 році.

Кармалюк (Кармелюк) Устим Якимович (1787–1835) – лідер селянського антикріпосницького руху. Народився на Вінниччині в сім'ї кріпака. Очолив селянський повстанський рух, що в 1814–1828 рр. охопив декілька повітів Подільської губернії. В 1830–1835 рр. повстання розповсюдилося на Київщину і Бессарабію. В ньому брали участь близько 20 тис. селян. Загони К. нападали на поміщицькі маєтки. Чотири рази К. засуджували до каторжних робіт в Сибіру, але кожного разу йому вдавалося втекти, вбитий із засідки.

Катеріна II Велика (рос. Катерина II Великая), ім'я при народженні: Софія Августа Фредеріка Ангальт-Цербст-Дорнбург, (нім. Sophie Auguste Friederike von Anhalt-Zerbst-Dornburg) (*21 квітня (2 травня) 1729, Штетін, Пруссія — †6 (17) листопада 1796, Царське Село, тепер Санкт-

Петербург) — російська імператриця (1762–1796) дому Романових. Дружина імператора Петра III, мати імператора Павла I. Період правління Катерини II у російській та європейській історіографії став "золотою добою" російського абсолютизму. Її царювання отримало назву "просвіченого абсолютизму". Продовжила політику Петра I по знищенню козацької автономії. Остаточо ліквідувала гетьманство (1764 р.) і знищила Запорізьку Січ (1775 р.).

Кравчук Леонід Макарович (нар. 10 січня 1934, село Великий Житин Рівненського району Рівненської області) – перший Президент України. Незалежної України (1991–1994), Голова Верховної Ради України у 1990–1991 роках, Герой України (2001). У 1988-1990 рр. завідувач ідеологічного відділу, секретар ЦК КПУ, а в 1990 р. – другий секретар ЦК КПУ. У 1990-1991 рр. – член Політбюро ЦК КПУ. Вийшов зі складу КІРС після провалу спроби державного перевороту в серпні 1991 р. 1 грудня 1991 р. Народний депутат України у 1990–1991 та 1994–2006 роках. У квітні 2006 р. Л. Кравчук відійшов від політики і зайнявся суспільно-політичною діяльністю.

Ковпак Сидір Артемович (1887–1967) – один з організаторів партизанського руху в Україні. Учасник Першої і Другої світових воєн. У роки громадянської війни очолив у с. Котельва партизанський загін, який боровся проти австро-німецьких окупантів і денікінців, воював на Східному фронті. В роки війни з Нацистськими

загарбниками партизанське з'єднання під командуванням К. провело 5 рейдів по тилах ворога. Автор книги спогадів «Від Путивля до Карпат».

Конашевич-Сагайдачний Петро Кононович (?–1622) – гетьман реєстрового козацтва. В 1601 р. прибув на Запорізьку Січ. На чолі з ним козаки здійснили кілька успішних походів проти турків і Кримського ханства (1607, 1608, 1614, 1615, 1616). Намагаючись закріпити положення козацтва, певний час проводив компромісну політику щодо уряду Речі Посполитої. 1620 р. вступив в Київське братство з усім козацьким військом, сприяв відновленню ієрархії української православної церкви. Захищаючи православну віру, козаки в той же час виступали захисниками своєї національної самостійності. К.-С. займався меценатством. Своє майно К.-С. заповідав Київському і Львівському братствам.

Коновалець Євген (1891 – 1938) – полковник Української Галицької армії (УГА), голова проводу ОУН (1929–1938). Представляв студентство в ЦК Української національно-демократич-юї партії. В 1917 р. – один з організаторів куреня, полку, дивізії, корпусу січових стрільців. Улітку 1921 р. керував Українською військовою організацією (УВО) у Львові. 3 грудня 1922 р. – в міграції, ініціатор створення українських організацій соборного характеру у Франції, Німеччині, Австрії.

Костомаров Микола Іванович (1817–1885) – історик, письменник, публіцист. Закінчив Харківський ун-т, викладав у Київському ун-ті. Один із засновників Кирило-Мефодіївського братства

(1846), автор його програмних документів. У 1859 – 1862 рр. – професор Петербурзького ун-ту. Автор праць з української історії ("Богдан Хмельницький", "Руїна", "Мазепа і мазепинці", "Гетьманство Виговського" і ін.), автор дослідження "Російська історія в життєписах її найважливіших діячів", а також драм ("Сава Чалий", "Переяславська ніч"), поезій. Займався українською етнографією.

Котляревський Іван Петрович (1769–1838) – письменник, громадський діяч. Народився і працював у Полтаві. В 1818– 1821 рр. – директор Полтавського театру. Підтримував зв'язки з декабристськими колами. Його поема "Енеїда" (1798) стала першим в українській літературі твором, написаним народною мовою, якою закладалися основи сучасної літературної мови. П'єси "Наталка Полтавка" і "Москаль-чарівник" (1819) започаткували нову українську драматургію і увійшли до репертуару національного театру.

Кучма Леонід Данилович (9 серпня 1938, Чайкине, Чернігівська область) – український політик, прем'єр-міністр України з 13 жовтня 1992 по 21 вересня 1993, лауреат Ленінської премії й Державної премії України, академік Інженерної академії України, другий президент України (19 липня 1994 – 23 січня 2005). У виборчій кампанії 1994 р. його підтримувала Росія. З іменем Л. Кучми пов'язані «касетний скандал» та вбивство неугодного владі журналіста Георгія Гонгадзе. Ці події послужили початком акції «Україна без Кучми», організованої опозицією. Діяльність Л. Кучми як президента

носила неоднозначний характер. З одного боку, за його перебування на цій посаді в країні зберігалася внутрішня стабільність. Організована злочинність, що виникла в кінці 80-х рр., була вже до 1995-1996 рр. узята під контроль правоохоронними органами. Л. Кучма розпочав проведення низки реформ, зокрема ввів нову національну валюту (гривню) і зробив великий внесок у справу ухвалення нової Конституції країни. З іншого боку, його реформи не були доведені до логічного завершення. Л. Кучма не проводив чіткої політичної лінії, лавіруючи між різними політичними силами, прагнучи підтримувати всі політичні сили однаково слабкими. Після переобрання Л. Кучма у 1999 р. на посаді президента, він зосередився на збереженні поточного становища в країні.

Лисенко Микола Віталійович (1842–1912) – композитор, основоположник української класичної музики, етнограф. Закінчив 1865 р. Київський ун-т; у 1867–1869 рр. навчався в Лейпцизькій консерваторії, в 1874–1876 – у М. Римського-Корсакова в Петербурзькій консерваторії. В 1904 р. відкрив у Києві музично-драматичну школу Автор опер "Різдвяна ніч", "Тарас Бульба", "Енеїда", "Наталка Полтавка", опер для дітей – "Коза-дереза", "Пан Коцький", "Зима і Весна", оперетта "Чорноморці". Своїми інструментальними творами Л. поклав початок інструментальним жанрам української музики. Написав дослідження, присвячені народній музиці.

Лобода Григорій (? –1596) – запорізький гетьман у 90-х роках XVI ст. Належав до заможного реєстрового козацтва. Брав участь у походах проти Туреччини, в селянсько-козацькому повстанні 1594–1596 рр., очолюваному С. Наливайком, проти шляхетського панування. В 1596 р. Л. вступив у таємні переговори з коронним гетьманом С.Жолкевським. Звинувативши Л. в зраді, повстанці убили його.

Мазепа Іван (1639 (1644) с. Мазепинці біля Білої Церкви – 22.11.1709, Бендери) Гетьман Лівобережної України (1687– 1708). Походив із сім'ї шляхтичів. Навчався в Києво-могилянській колегії і єзуїтській колегії в Полоцьку (за даними деяких джерел, у Варшаві). В юнацькі роки служив при дворі польського короля Яна Казимира. За кордоном (Німеччина, Італія, Франція, Нідерланди) вивчав артилерійську справу. 1663 повернувся до України, щоб допомогти хворому батькові. 1669 після зіткнення з польським магнатом перейшов на службу до гетьмана Петра Дорошенка. Був командиром гетьманської гвардії, генеральним осавулом. 1674 перейшов на сторону лівобережного гетьмана Івана Самойловича, був генеральним осавулом. Брав участь у Чигиринських походах 1677–78. 1687 став гетьманом і уклав з Росією Коломацькі статті. Гетьман М. був найбільшим землевласником козацької України. У гетьмана було близько 0,5 млн. селян-кріпаків. Побудував чимало церков і монастирів. 28.3.1708 р. був укладений договір між Мазепою і Карлом XII – про зобов'язання

шведського короля не укладати з Росією мирної угоди, поки не буде звільнено з-під рос. влади Україну і Запоріжжя. Але військові дії 1708–09 на території України закінчилися поразкою союзників. Полтавська битва 1709 і капітуляція шведської армії вирішили долю України. Гетьман Мазепа з Карлом XII емігрували до Туреччини.

Махно Нестор Іванович (1889–1934) – керівник селянського збройного руху на півдні України в 1917–1921 рр. Воював практично з усіма урядами і режимами, відстоюючи інтереси селян. Кілька разів загони, очолювані Махном, приєднувалися до Червоної Армії. З 1921 р. – в еміграції в Румунії, Польщі, Франції. Помер у Парижі.

Мірошник Андрій (12.12.1890 – 1.11.1964) – український військовий і політичний діяч, полковник Армії УНР, один з лідерів Організації Українських Націоналістів. У 1922 став співза-сновником Української Військової Організації, а згодом її крайовим комендантом. У квітні 1924 р. М. був зарештований польською поліцією і засуджений. Після звільнення продовжував займатися суспільно-політичною діяльністю. В 1934 – член Сеньйорату УВО і голова Сенату ОУН. Після загибелі Е. Коновальця 11.10.1938 став головою Проводу Українських Націоналістів. На початку 1940 після розколу ОУН очолив одну з фракцій організації. З 26.02.1944 був ув'язнений в концтаборі Заксенхаузен. Після звільнення в 1945 жив в Німеччині і Люксембурзі. В 1947 на Третьому Великому Зборі

Українських Націоналістів обраний довічним головою Проводу. Повоєнний період свого життя присвятив боротьбі за консолідацію емігрантських сил. У 1957 висунув ідею створення світового конгресу українців і союзу українців, реалізовану в 1967 із створенням Світового Конгресу Вільних Українців.

Міхновський Микола (1873–1924) – політичний і громадський діяч. Закінчив юридичний ф-т Київського ун-ту. Промова Міхновського на Шевченківському святі 1900 р. у Полтаві і Харкові, надрукована у Львові під назвою "Самостійна Україна", стала програмою Революційної української партії (РУП) у перший період її діяльності. В 1917 р. – член Центральної Ради і Генерального військового комітету, один з ініціаторів організації українського війська. Ідеолог державної самостійності України.

Многогрішний Дем'ян (17 – поч. 18 ст.) – гетьман Лівобережної України 1669–72. Походить із селянської сім'ї. Учасник визвольної війни 1648-54. Чернігівський полковник 1663–68. Виступав проти Андрусівського перемир'я 1667. Уклав із царським урядом Глухівські статті 1669 про політичне і правове положення Лівобережної України у складі Російської держави. Був прихильником сильної гетьманської влади. В 1672–88 був засланий царським урядом до Іркутська за зв'язки з Петром Дорошенком і зловживання владою. Після звільнення служив в армії, а в 1696 постригся в ченці.

Могила Петро Симеонович (1596–1647) – церковний діяч, архімандрит Печерськ. лаври (1632–47), митрополит Київський і Галицький. Виступав проти унії православної і католицької церков, але був одним з авторів проекту українсько-білоруського патріархату, об'єднаного з Римом, що не здійснився через опір з боку Польщі, Козацтва і Рима. Добився визнання польським урядом української православної церкви і передачі їй деяких монастирів і церков. У 1631 відкрив у Печерськ. лаврі школу, яку 1632 було з'єднано з Київською братською школою (Києво-могилянська колегія). В культурно-просвітницькій діяльності сполучав відданість ідеалам і традиціям православного Сходу з розумінням історичного і культурного надбання католицького Заходу. Підготував проект "Православного сповідання віри", працював над новим виданням Біблії і збірки "Життя святих".

Муравйов-Апостол Сергій Іванович (28.9.(9.10)1876 – 13(25).7.1826) – один із керівників декабристського руху в Україні. В чині прапорщика почав службу в армії. Один із засновників "Союзу Порятунку" (1816), член "Союзу Благоденствування" (1818). У 1823 разом з М. Бестужевим-Рюїніним очолював Васильківську управу Південного Товариства. Підтримував програму "Руської Правди", складену П. Пестелем, був прихильником повалення самодержавства шляхом військової революції і встановлення в Росії республіканського ладу. 29.1.1825 (10.1.1826) підполковник М.-А. очолив повстання Чернігівського полку В

співавторстві з М. Бестужевим-Рюміним склав революційну прокламацію "Православний катехізис". Після бою біля с. Ковалівка Васильківського повіту Київської губернії важко поранений М.-А. був заарештований. За вироком царського суду разом з іншими керівниками руху повішений 13(25).7.1826 в Петропавлівській фортеці.

Наливайко Северин (1560–1597) – керівник селянсько-козацького повстання 1594–1596 рр. в Україні і в Білорусії проти гніту польських, литовських, українських, білоруських феодалів. Родом з м. Гусятина (тепер Тернопільської обл.). Брав участь у походах проти татар і турків, якийсь час служив сотником надвірної міліції українського магната Острозького. Восени в 1594 р. очолив повстання козацької бідноти, селян і міщан на Правобережній Україні. Об'єднавши повстанське військо із запорожцями, Н. у квітні 1596 р. під Білою Церквою розгромив польський загін князя Ружинського. Повстанці обрали Н. гетьманом. У червні 1596 р. Н. був виданий частиною козацької старшини С. Жолкевському. Після жорстоких тортур його було страчено у Варшаві 1597 р.

Нестор (? – 1113) – староруський літописець і письменник, чернець Києво-печерського монастиря. В "Читанні про житіє... Бориса і Гліба" (80-і роки XI ст.) закликав князів до єдності. Автор церковно-історичного твору "Житіє Феодосія, ігумена печерськ" (прибл. 1091). На думку багатьох дослідників, був автором "Повісті минулих літ".

Олег (? – 912 (за Лаврентіївським літописом), 922 (за Новгород. першим літописом) – староруський князь, якому за літописами Рюрик, умираючи, передав в 879 опіку над своїм неповнолітнім сином Ігорем і князювання в Новгороді. Мав велику дружину. Оволодів Смоленськом і Любечем (882), убив київ. князів Аскольда і Діра (882), пізніше підкорив древлян, сіверян, радимичів. Після вдалого походу на Константинополь 911 р. уклав з Візантією вигідний для Русі договір.

Ольга (прибл. 890-969) – княгиня київська (945–957), мати Святослава Ігоревича. Після вбивства древлянами її чоловіка князя Ігоря в 945 р. О. правила Київською державою під час неповноліття Святослава Ігоревича. Укріпила торгівельні і політичні відносини з Візантією, встановила порядок збору данини і її розміри. В 955 (або 957) прийняла християнство. Канонізована православною церквою.

Ольгерд (Альгирдас) Гедимінович (б.1296–1377) – князь Литовський, син Гедиміна. Правив разом із своїм молодшим братом Кейстутом. Прагнув розширити володіння Великого князівства Литовського за рахунок земель південно-західної і західної Русі. Вів боротьбу проти Золотої Орди, Московського князівства, Польщі і Тевтонського ордена. В 1355–56 відвоював у татар Чернігово-Сіверську землю. В 1362 на березі р. Сині Води розбив монголо-татарське військо і приєднав до Литви Київщину, Поділля і Переяславщину. За правління О. руська мова стала офіційною мовою Великого князівства Литовського.

Орлик Пилип (1672–1742, Ясси) – гетьман України в еміграції (1710–24). Походить із знатної сім'ї. Закінчив Києво-Могилянську колегію. Володів багатьма мовами. В 1698 – генеральний писар Київської митрополії. З 1700 працював у Генеральній військовій канцелярії, з 1706 – генеральний писар і найближчий помічник Івана Мазепи. Після розгрому війська Карла XII і І.Мазепи в Полтавській битві 1709 О. був вимушений залишити Україну. Після смерті І.Мазепи в Бендерах обраний козацькою радою гетьманом України. Визнаний шведським королем і турецьким султаном. Керував політикою уряду в еміграції, маючи на меті звільнення України з-під влади російського царя. Намагався організувати власні збройні сили і підняти Запоріжжя на інтервенцію проти Росії. В 1711–14 керував зброєю боротьбою проти Росії на Правобережній Україні. Цей похід, незважаючи на перші успіхи, закінчився невдало через зраду Туреччини і Криму. О. шукав підтримки в Швеції, Польщі, Англії і ін. Але через несприятливу для України міжнародну кон'юнктуру всі заходи О. не мали успіху Відомий як письменник і поет ("Щоденник" 1720–32).

Острянин Яків (Остряниця; ? –1641) – один з керівників селянсько-козацького повстання 1638 р. У 1633 р. був полковником реєстрових козаків. Брав участь у війні з московським військом (1634) на Сіверщині. Після поразки П. Павлюка під Кумейками весною в 1638 р. обраний нереєстровими козаками гетьманом, підняв нове антипольське повстання. Зазнав поразки і відступив з частинами

козаків на Слобідську Україну, де поселився біля Чугуєва. Загинув під час козацького безладдя.

Палій Семен Пилипович (справжнє прізвище – Гурко; ? – 1710) – білоцерківський (Фастів) полковник. За наказом польського короля відроджував козацтво на Правобережній Україні у кін 17 – поч. 18 ст. Керівник повстання проти польських загарбників на Правобережній Україні в 1702–1704 рр. Брав участь у Полтавській битві 1709 р. на боці військ Петра I.

Параджанов Сергій Йосипович (1924–1990) видатний вірменський і український кінорежисер, народний артист УРСР. Міжнародне визнання прийшло до П. після екранізації в 1964 повісті М. Коцюбинського "Тіні забутих предків". Цей фільм був удостоєний 16 призів на багатьох міжнародних кінофестивалях, зазнавши переслідування і намагаючись уникнути арешту, був змушений виїхати до Вірменії. В 1971 повернувся до Києва. 17.3.1973 був арештований і за сфабрикованими звинуваченнями засуджений на тривалий термін. Звільнений у 1977 році. У зв'язку із забороною жити в Україні поселився в Тбілісі. Його фільми: "Колір граната", "Легенда про Сурамську фортецю", "Ашик-Керіб" отримали міжнародне визнання.

Пестель Павло Іванович (1793–1826). Очолив декабристський рух в Україні. Склав програму Південного товариства під назвою "Руська правда", яка передбачала усунення монархії, кріпацтва і встановлення республіканського ладу. Разом з тим послідовно виступав проти федерації народів

Російської імперії, за унітарну державу. Був страчений разом з іншими керівниками декабристів у Петропавлівській фортеці.

Петро І. (Петро́ Олексі́йович Рома́нов; рос. Пётр Алексеевич Романов; *30 травня (9 червня) 1672, Москва, Московія — †28 січня (8 лютого) 1725, Санкт-Петербург, Російська імперія) — останній цар Великої, Малої і Білої Русі (1682–1725 роки), з 1721 — перший імператор Всеросійський. Відколи до Московської держави долучили численні землі (фактично на початку його правління його владі корилися тільки землі Московії, землі козацьких військ — Запорізького, Донського, Яїцького, Уральського та інших йому не корилися) та перемоги у Північній війні заснував Російську імперію. Провів у державі численні реформи. Зробив чимало для знищення автономії України. За його правління вперше було заборонено обирати козацького гетьмана (1722).

Петлюра Симон Васильович (1879–1926) – один з лідерів Революційної української партії (РУП), яку в 1905 р. було перейменовано на Українську соціал-демократичну робочу партію (УСДРП). Секретар (міністр) Генерального Секретаріату військових справ Центральної Ради (1917), у квітні-грудні 1918 р. – голова Київського губернського земства і Всеукраїнського союзу земств, один з організаторів Директорії і головний отаман військ УНР, з лютого 1919 р. – голова уряду України – Директорії. 1920 р. емігрував до Польщі, в 1924 – до Парижа.

Полуботок Павло (прибл. 1660 – 29.XII.1723, Петербург) – чернігівський полковник 1706-22, наказний гетьман Лівобережної України 1722–23. П. очолив старшинську верхівку, яка добивалася відновлення гетьманства і ліквідації Малоросійської колегії. За це П. був ув'язнений до Петропавлівської фортеці, де і помер.

Порошенко Петро Олексійович (26 вересня 1965, Болград, Одеська область, Українська РСР, СРСР) – український державний і політичний діяч, п'ятий (з 7 червня 2014) Президент України, бізнесмен. Обирався народним депутатом України III, IV, V та VII скликань, працював міністром економічного розвитку та торгівлі України, міністром закордонних справ України (9 жовтня 2009 – 11 березня 2010), членом Ради Національного банку України (2007–2014). Підприємець, власник кондитерської корпорації «Рошен», кількох автомобільних і автобусних заводів, «П'ятого каналу» та інших активів. Видання «Forbes» оцінює статок Петра Порошенка у 1,2 млрд доларів, ставлячи його на восьме місце у списку найбагатших людей України. Лауреат Державної премії України у галузі науки і техніки, заслужений економіст України. Кандидат юридичних наук.

Прокопович Феофан (світські імена: Єлезар, Єлисей; 1681 –1736) – учений, письменник, громадський і церковний діяч. 1698 р. закінчив Києво-могилянську колегію. Навчався у польських школах і Римському колегіумі. В 1710–1716 рр. – ректор Києво-Могилянської академії, професор

поетики, риторики, філософії. З 1716 р. за викликом Петра I виїхав до Петербургу, виступив реформатором російського і українського вірша.

Пушкар Мартин (Пушкаренко; ? – 1(11).6.1658) – полабський полковник (1648–58). До 1648 р. запорізький козак. На початку національно-визвольної війни українського народу під проводом Б.Хмельницького 1648–57 приєднався до української армії, брав участь у багатьох битвах. Належав до тієї частини козацької старшини, яка, виходячи з особистих інтересів, виступала за військово-політичний союз із Московською державою. Після смерті Б.Хмельницького вороже поставився до державницької політики гетьмана І.Виговського. В кін. 1657 спільно з кошовим Я.Барабашем очолив зброєний виступ проти гетьманської влади. В червні 1658 бунтівників було розгромлено урядовими військами в бою під Полтавою, в якому загинув і сам Пушкар.

Раковський Християн Георгійович (1873–1941) – український радянський державний діяч. Голова Раднаркому України (1919–1923). Прихильник створення Комінтерну, дипломат. Відстоював ідею реальної автономії України. З кінця 20-х років перебував в опозиції до Сталіна. В 1937 р. заарештований у справі так званого антирадянського правотроцькістського блоку і засуджений на 20 років заслання. За вироком 1941 р. був визнаний винним у антирадянській агітації і розстріляний.

Розумовський Кирило (16(29)3.1728, х.Лемеші, тепер село Чернігівської обл. – 2(15).1.1803, Батурин,

тепер пгт. Чернігівської обл. – останній гетьман Лівобережної України (1750–64), генерал-фельдмаршал, граф. Обраний гетьманом на Глухівській раді. В 1746–98 – президент Петербурзької АН. При ньому було відновлено автономію Гетьманщини і поширені права гетьмана на Київ і Запоріжжя. Намагався перебудувати Гетманщину на зразок держави європейського типу в дусі освіченого абсолютизму, гетьманську спадкову монархію з конституційними формами правління. Провів судову реформу в Україні (1760–63). З примусу Катерини II, яка обмежувала економічні і політичні права України, в 1764 р. зрікся булави. Провівши декілька років за кордоном, з середини 70-х рр. поселився в Батурині.

Роман Мстиславович (?–1205) – галицько-волинський князь з 1199р., державний і військовий діяч. Син волинського князя Мстислава Ізяславича. Отримав від батька новгородське і волинське князівства. Після смерті Володимира, останнього галицького князя з династії Ростиславичів, створив Галицько-Волинське князівство, об'єднавши Галицьке князівство з Володимиром-Волинським. Розбивши половців, укріпив межі князівства, князівську владу. Загинув, потрапивши в польську засідку.

Самойлович Іван (?з. Ходорків Житомир, обл. – 1690, р. Тобольськ Тюменської обл.) – гетьман Лівобережної України (1672–87), чернігівський полковник (1668–69), генеральний суддя (1669–72). В 1674 на раді в Переяславі був проголошений

гетьманом Правобережжя, але фактично став ним в 1676 після зречення Петра Дорошенка. Очолив козацькі полки у війні з Туреччиною і Кримським ханством (1677–78). Був прихильником сильної гетьманської влади монархічного типу. Старшинська опозиція, користуючись невдачею у Кримському поході 1687 р., звинуватила С. в таємних відносинах з кримським ханом і за рішенням Коломацької ради позбавила його гетьманства. Російський суд заслав С. до Сибіру за зловживання владою.

Сірко Іван Дмитрович (між 1605 і 1610 – 1680) – кошовий отаман Запорізької Січі. Учасник визвольної війни 1648–1667 рр. Підтримував П.Дорошенка. Брав участь у боротьбі проти турецько-татарської агресії в другій половині XVII ст. Очолив чотири походи проти Кримського ханства і турецьких фортець Очаків і Ісламкермен, брав участь в Чигиринських походах 1677 і 1678 рр.

Сковорода Григорій Савич (1722–1794) – філософ, поет, просвітитель-гуманіст. Навчався в Києві. Викладав у Переяславському і Харківському колегіумах. Останні 25 років життя мандрував Україною, пропагуючи свої філософські погляди. Значення людського буття бачив у самопізнанні. Засуджував кріпацтво, всілякі спроби розпалювання ворожнечі між народами. Щастя людини бачив у праці, яка відповідає її природним нахилам. Головний педагогічний принцип С. – розвиток природних здібностей людини. Автор багатьох філософських праць, віршів, байок, пісень.

Скоропадський Іван (1646, р. Умань Черкас, обл. – (14).7.1722, р. Глухів Сум. обл.) – гетьман Лівобережної України (1708–22). Батуринський сотник, генеральний осавул, стародубський полковник (1706–08). Відомий як великий землевласник. Обраний гетьманом на старшин. раді в м. Глухові. В Полтавській битві 1709 очолив лівобережне козацьке військо. Всіляко обороняв права української держави. 16.5.1722 р. царським маніфестом було створено Малоросійську колегію, якій підкорялися адміністративні і судові органи Лівобережної України.

Сомко Яким Семенович (? – 1663) – наказний гетьман Лівобережної України (1660–1663). У 1662 р. старшинська рада в Козельці вибрав Сомка гетьманом всієї України. Здійснював політику відповідно пунктів "Березневої статті" 1654 р., тому царський уряд підтримав на Чорній Раді в Ніжині (1663) не Сомка, а Брюховецького. Потрапивши до рук новообраного гетьмана, Сомко і його прихильники були страчені.

Сталін (Джугашвілі) Йосип Вісаріонович (9(21).12.1879 – 5.3.1953) – радянський державний і політичний діяч. Один з організаторів жовтневої революції в 1917. У першому більшовицькому уряді – Раді народних комісарів – був призначений на посаду наркома у справах національностей. У 1922 р. була утворена посада генерального секретаря ЦК РКП(б), передана Сталіну за пропозицією В. Леніна. Після відходу Леніна за станом здоров'я від політичної діяльності в Кремлі розгорнулася тривала

боротьба за владу, в якій переміг Сталін. До України Сталін (як і Ленін) ставився з підвищеною увагою, оскільки вона за людськими ресурсами і економічним потенціалом перевищувала інші неросійські республіки, разом узяті. Український сепаратизм у будь-якій формі, включаючи націонал-комунізм, загрожував режиму. С. несе безпосередню відповідальність за голодомор 1932–33 рр., за винищення десятків тисяч української інтелігенції, жахливі репресії 1930-х рр. Розуміння важливості українського чинника змусило С. під час війни погодитися на введення деяких атрибутів української державності (республіканських військового міністерства і міністерства закордонних справ, підвищення її статусу на міжнародній арені – надання Української РСР статусу члена – засновника ООН). Об'єднання більшості українських етнічних земель у складі Української РСР підвищення статусу України на міжнародній арені.

Століпін Петро Аркадійович (2(14).4.1862 – 5(18).9.1911) – російський державний діяч, реформатор. Активний захисник самодержавства. В 1906 р. у квітні призначений міністром внутрішніх справ, а в липні 1906 – головою Ради Міністрів. У червні 1907 уряд на чолі із С. розпустив II Державну Думу. В січні 1910 р. уряд С. заборонив створення національних (у тому числі і українських) товариств, підготував і провів аграрну реформу, яка повинна була вирішити земельне питання в Російській імперії. Велика частина реформаторських заходів С. не була завершена. Діяльність С. викликала

незадоволення ультраправих, які в 1911 р. вимагали його відставки. У вересні 1911 С. був убитий в Київському оперному театрі есером Д. Багровим.

Сулима Іван Михайлович (?–1635) – гетьман нереєстрових запорізьких козаків. Брав участь у козацьких походах проти турків і кримських татар. У 1635 р. очолив повстання козаків, захопив і зруйнував фортецю Кодак. Зраджений реєстровими козаками, С. був переданий польській владі і разом з іншими керівниками повстання страчений.

Теліга Олена Іванівна (1907–1942) – поетеса, публіцист і політичний діяч. З 1939 р. жила в Кракові. Очолила художнє товариство "Заграда", працювала у сфері освіти. Була членом Організації українських націоналістів. Після нападу Німеччини на СРСР видавала в Києві журнал "Литаври". Очолила новоутворену спілку письменників, виступала з доповідями, палко викривала політику Гітлера щодо України. Розстріляна фашистами. Перша збірка Т. ("Душити на стороні") опублікована в 1946 р.

Тетеря Павло (? – прибіл. 1670, Адріанополь) – гетьман Правобереж, України (1663–65). З 1653 р. – переяславський полковник. 1654 р. у складі українського посольства, підписав у Москві "Березневі етапі". Після смерті Богдана Хмельницького підтримував Івана Виговського, потім Юрія Хмельницького. Брав участь у підписанні Галицького договору (1658), Слободищинського трактату (1660). Після відмови Ю.Хмельницького від гетьманства (1663) Т.

оголосив себе гетьманом Правобережної України. В 1665 військо повстанців під проводом Василя Дрозденка під Брацлавом розбило Т. Він був вимушений зректися гетьманських клейнодів, виїхав до Польщі, де прийняв католицтво. Не отримавши підтримки польського уряду, Т. перейшов на сторону Туреччини, виїхав до Молдови, а звідти – в Адріанополь.

Ульянов Володимир Ілліч (Ленін; 22.4.1870 – 21.1.1924) – російський революціонер, засновник і ідеолог більшовизму і міжнародного комунізму. 24–25.10 (7–8.11) 1917 більшовицька партія на чолі з Леніном захопила владу в Петербурзі. З перших днів встановлення радвлади і до самої смерті – глава більшовицького уряду, Ради Народних Комісарів (Раднаркому). У 1922 виступив ініціатором створення СРСР. В Україні Л. ніколи не був, проте українське національне питання так чи інакше цікавило Леніна протягом усієї політичної діяльності. Дотримувався думки, що "при єдиних діях пролетарів великоросів і українських вільна Україна можлива, без такої єдності про неї не може бути і мови" (Повне зібр. тв., т. 24., з. 125). Вважав питання контролю над Україною, її хлібом і донбасівським вугіллям питанням життя і смерті російської більшовицької революції. З цих міркувань санкціонував 3.12.1917 "Маніфест до українського народу" з ультимативними вимогами до Української (Центральної) Ради. Ленін, відмовившись від ідеї "автономізації" незалежних республік, висунув план

створення єдиної союзної держави на федеральних принципах.

Федоров Іван (Іван Федорович Москвітін; (?–1583) – засновник книгодрукування в Росії і в Україні. Працював у Львові, в Острозі. Видав перші в Україні друкарські книги "Апостол" і "Буквар" (обидва – в Львові, 1574). В Острозі 1581 р. видав Острожську Біблію. Помер у Львові.

Феодосій Печерський (1030–1074) – староруський церковний діяч, один з перших ігуменів Києво-Печерського монастиря. Автор церковного статуту. В посланнях, проповідях, молитвах проповідував основи християнської моралі.

Франко Іван Якович (1856–1916) – письменник, поет, учений, публіцист, громадський діяч. Продовжує традиції Т. Шевченка в творчості і громадській діяльності. За пропаганду ідей вітчизняної революційної демократії зазнав переслідувань і арештів. Автор збірок творів політичної ("З вершин і низин", "Іван Вишенський", «Мойсей»), філософської і інтимної ("Зів'яле листя", "Мій Измарагд", "З днів печалі") лірики. Драматичні твори: "Сон Святослава", "Вчитель", "Кам'яна душа" і ін. І.Франкові належать праці з історії і теорії літератури, історико-публіцистичні твори про життя робітників і селян Східної Галичини і тому подібне, а також наукові праці з економічної теорії і аграрного питання.

Ханенко Михайло (прибл. 1620–1680) – гетьман Правобережної України (1669–74). Брав участь у національно-визвольній війні під проводом

Б.Хмельницького (1648–57). З 1656 – полковник Уманського полку. Належав до тієї частини козацької старшини, яка виступала проти складених гетьманом Ю.Хмельницьким Переяславських статей (1659). Підтримував П. Суховія в його боротьбі проти гетьмана П. Дорошенка. У вересні 1670 р. разом із запорожцями, уклавши з польськими представниками договір в Острозі, перейшов під протекторат Польщі. На Переяславській раді 19.3.1674 р. зрікся влади і присягнув на вірність Москві. Отримав від московського царя маєток в Лівобережній Україні.

Хмельницький Богдан (Зиновій; прибіл. 1595, Чигирин, тепер місто Черкаської області – 6.VІІІ.1657, там же, похований в с.Суботове Черкаської обл.) – гетьман Війська Запорізького з 1648 р., державний діяч, полководець, засновник козацько-гетьманської держави. Походить із сім'ї дрібного шляхтича. Освіту отримав у єзуїтській колегії в Львові. Вільно володів латинською, польською, турецькою і татарською мовами. Служив у війську реєстрових козаків, брав участь у походах проти турків. В 1637 був військовим писарем; 1638–46 – сотником. В кінці 1647 р., переслідуваний польським урядом, з невеликим загоном козаків утік на Запорізьку Січ, де був обраний гетьманом. Х. почав підготовку до повстання проти польського панування в Україні. Починаючи війну з Польщею, Х. заручився союзом з Туреччиною і Кримом, які надали йому політичну і військову допомогу. Під керівництвом Х. армія отримала перемоги під

Жовтими водами (1648), Корсунській битві (1648), Пілявецькій битві (1648), Зборівській битві (1649), битві під Батогом (1652), Тріумфальній в'їзд Х. до Києва і зустріч його як "світлого владоможця і князя Русі" свідчили про початок нової козацько-гетьманської держави. Х. створив українське військо, яке було першокласною збройною силою в тодішній Європі і основою, на якій будувалася нова українська держава. Х. був видатним дипломатом. Найбільшим досягненням Х. було формування козацько-гетьманської держави – Війська Запорізького (1648-1782).

Хмельницький Юрій (прибл. 1641, з. Суботів Черкаської обл. – 1685, м. Кам'янець-Подільський Хмельницької обл.) – гетьман України (1659–63, 1677–81), молодший син Богдана Хмельницького. Був обраний гетьманом після смерті батька, але під тиском Івана Виговського відмовився від гетьманства на його користь і поїхав навчатися до Київської колегії. Після втечі Виговського до Польщі 1659 р. козацька рада в Переяславі знову обрала Х. гетьманом. Російський уряд примусив Х. укласти Переяславські статті (1659), які обмежили суверенні права України, давали право Росії призначати своїх воєвод і розміщувати свої застави, окрім Києва, ще в 5 містах України. Після розгрому російського війська під Чудновом Х. уклав з Річчю Посполитою Слободищенський трактат (1660), згідно з яким передав Лівобережну Україну під владу Польщі. Але частина лівобережних полків виступила проти зв'язків із Польщею. 1663 Х. відмовився від

гетьманства і постригся в ченці під ім'ям Гедеона. З 1677 по 1681 призначений Османською імперією "Сарматським князем Малоросійської України". Страчений турецькою владою.

Хрущов Микита Сергійович (1894–1971) – державний і партійний діяч. У 1938–1949 рр. (з перервами) – Перший секретар ЦК КП(б)У, В 1944–1947 рр. очолював уряд України. Енергійно займався питаннями розвитку економіки України, зокрема вугільної промисловості. Причетний до проведення репресій проти діячів науки і культури. В той же час складав опозицію Л.М. Кагановичу в його боротьбі з "українським буржуазним націоналізмом". У 1953–1964 рр. – Перший секретар ЦК КПРС, одночасно в 1959–1964 рр. – Голова Ради Міністрів СРСР. Розпочав процес десталінізації у СРСР. Усунений з усіх посад у жовтні 1964 р.

Чингісхан (Темуджін, Темучин; прибіл. 1155–1227) – засновник і великий хан Монгольської держави (з 1206 р.). Підкорив народи Сибіру, Північний Китай. У 1221 р. військо Ч. дійшло до Криму, в 1223 р. завдало поразки руським князям і половцям на р. Калці. Походи Ч. супроводжувалися спустошенням, загибеллю цілих народів, призвели до встановлення монголо-татарського ярма в завойованих країнах.

Шаула Матвій (? –1596) – запорізький гетьман, один із керівників повстання Наливайка 1594–1596 рр. На чолі загону брав участь у поході на Правобережну Україну. В 1596 р. обраний повстанцями гетьманом. Під час Солоницького бою

1596 р. важко поранений Ш. був виданий зрадниками польському уряду і незабаром страчений у Варшаві.

Шашкевич Маркіян Семенович (1811–1843) – український письменник, культурно-громадський діяч. Засновник нової української літератури в Західній Україні. Закінчив у 1838 р. Львівську духовну семінарію, був слухачем Львівського ун-ту. Очолив літературний гурток прогресивної молоді "Руська трійця". За його ініціативою вийшов альманах "Русалка Дністрова" (1837).

Шварно Данилович (прибл. 1230–1269) – син князя Данила Галицького. Після його смерті володів Галицьким і Холмським князівствами. З 1263 р. правив у Великому князівстві Литовському. Був прихильником об'єднання сил Галицько-Волинського князівства і Литви для боротьби проти Польщі.

Шевченко Тарас Григорович (1814–1861) - видатний український поет, художник, мислитель. Народився в сім'ї селянина – кріпака. У 1832 р. Ш. навчався у художника В. Ширяєва в Петербурзі, в 1838 р. викуплений з кріпацтва і прийнятий до Петербурзької Академії мистецтв, де став учнем К.Брюллова. В 1845 р. отримав звання художника. Повернувся до України. Працював у Київській Тимчасовій комісії з розгляду давніх актів. У 1846 р. вступив до Кирило-Мефодіївського товариства, очолив його ліве крило. Після розгрому Товариства в 1847 р. Ш. було заарештовано. За вірші, в яких поет закликав до повстання і повалення самодержавства, його було заслано в солдати до віддаленого корпусу

Оренбурга. В 1857 р. звільнено з заслання. Помер Ш. в своїй майстерні в Петербурзі. В травні 1861 р. прах його перевезено до України, до Канева, поховано на Чернечій (тепер Тарасовій) горі.

Шелест Петро Юхимович (1908–1996) – український партійний і радянський діяч. З лютого 1957 – перший секретар Київського обкому КП України. З 1954 – член ЦК КП України. У 1962 в серпні обраний секретарем ЦК КП України. З липня 1963 – перший секретар ЦК КП України. В 1966 уведений до складу Політбюро ЦК КПРС. В 1966–72 – член Політбюро ЦК КП України. 10.5.1972 звільнений з посади першого секретаря ЦК КП України "у зв'язку з переходом на іншу роботу" – заступника Голови Ради Міністрів СРСР. Книга Ш. "Україна наша радянська" (1970) була піддана гострій партійній критиці за "ідеологічні помилки", зокрема, за "ідеалізацію" минулого України і відстоювання самотності УРСР. Вона була вилучена з продажу і бібліотек. У квітні 1973 Ш. був виведений зі складу Політбюро ЦК КПРС "за станом здоров'я" і відправлений на пенсію.

Шумський Олександр Якович (1890–1946) – ідеолог українського національного відродження. В 1924–1927 рр. – нарком освіти України, багато уваги приділяв питанням українізації. Виступав за вихід української освіти, науки і культури на європейський рівень. У 1927 р. був відкликаний з України. В 1933 р. звинувачений в участі в "Українській військовій організації" і контрреволюційній діяльності і засуджений до 10 років позбавлення волі.

Роман Йосипович Шухевич (псевдо: «Білий», «Дзвін», «Роман Лозовський», «Степан», «Чернець», «Чух», «Тур», «Тарас Чупринка») (*30 червня 1907, м. Львів[1] — † 5 березня 1950, с. Білогорща, нині у складі м. Львова) — український політичний і державний діяч, військовик. Член галицького крайового проводу Організації українських націоналістів. Командир українців українського військового підрозділу «Нахтігаль» в складі іноземних легіонів Вермахту (1941–1942). Генерал-хорунжий, головнокомандувач Української повстанської армії, голова Секретаріату Української головної визвольної ради (1943–1950). Романові Шухевичу посмертно присвоєно звання Герой України з удостоєнням ордена Держави.

Юрій II (Болеслав Тройденевич; прибіл. 1306–1340) – останній галицько-волинський князь. Син мазовецького князя і дочки Юрія Львовича. Протидіючи литовській експансії, підтримував союзницькі відносини з Тевтонським орденом, мав дипломатичні зв'язки з Московським князівством. Для зміцнення князевої влади спирався на городян. Отруєний змовниками боярами.

Юрій Львович (1250 – після 1308) – галицько-волинський князь. Онук Данила Романовича (Галицького). Об'єднав під своєю владою землі Галицько-Волинського князівства. Домігся згоди константинопольського патріарха на утворення окремої Галицької митрополії.

Ющенко Віктор Андрійович (23 лютого 1954, Хоружівка, Недригайлівський район, Сумська

область) – український політик, голова партії «Наша Україна» (2005–2013), засновник та Голова Ради Інституту Президента Віктора Ющенка «Стратегічні ініціативи». Третій Президент України (2005–2010), голова Національного банку України (1993–2000), прем'єр-міністр України (1999–2001), лідер Помаранчевої революції. На посаді прем'єр-міністра, реалізував урядову програму «Реформи заради добробуту», завдяки якій кабінету Міністрів удалося досягти позитивної динаміки в економіці: вперше за роки незалежності Україна отримала приріст ВВП, вдалося серйозно змінити механізм розрахунків і платежів у центральний і місцеві бюджети, відмовитися від бартеру та запозичень, покращити ситуацію на енергоринку, істотно збільшити надходження до держбюджету, ліквідувати бюджетну заборгованість по зарплатні, пенсіях і стипендіях. Але з часом почали посилюватися розбіжності між В. Ющенком і Л. Кучмою. У квітні 2001 р. В. Ющенко був відправлений у відставку. У березні 2002 р. виборчий блок В. Ющенко «Наша Україна» отримав чверть голосів виборців і сформував найбільшу фракцію у Верховній Раді. У 2004 р. – В. Ющенко висунутий кандидатом від опозиційних сил на пост Президента України. Після рішення Центральної виборчої комісії України від 20 січня 2005 р. офіційно оголошений третім Президентом України. У зовнішній політиці В. Ющенко віддавав перевагу зближенню з ЄС та США, а також європейській і євроатлантичній інтеграції.

Яворницький (Еварицький) Дмитро Іванович (1855–1940) – український історик, археолог, етнограф, фольклорист і письменник. З 1902 р. завідував Музеєм старожитностей Катеринославської губернії (тепер Дніпропетровський історичний музей імені академіка Д.І. Яворницького). В 1920–1933 рр. працював в Ін-ті народної освіти – завідував кафедрою українознавства (Катеринослав). З 1927 р. – керівник постійних археологічних спостережень і археологічних розкопок на території Дніпрогесу. Більшість праць Я. присвячені історії Запорізької Січі. Головна з них – "Історія запорізьких козаків". Автор археографічного видання "Джерела з історії запорізьких козаків". Зібрав 75 тис. експонатів колекції матеріальних визначних пам'яток Південної України. Як письменник Я. розвивав традиції української класичної літератури.

Ягайло (1348 – 1.6.1434) – великий князь Литовський (1377–92) і польський король з (1386–1434). Син Ольгерда Гедиміновича. Засновник династії Ягеллонів. Після смерті батька отримав великокнязівський престол і став разом зі своїм дядьком Кейстутом правителем Литви. Між співправителями спалахнула боротьба, що закінчилася загибеллю Кейстута (1382). Проти Я. почав боротьбу в союзі з хрестоносцями Вітовт Кейстутович, що змусило Я. шукати союзу з Польщею. Уклав Кревську унію 1385 р., що передбачала інкорпорацію його держави до складу Польської Корони і християнізувала всіх жителів

Литви. В 1386 Я. одружувався з польською королевою Ядвігою (4.3.1386) і під ім'ям Владислава II коронувався в Кракові на польський престол. У 1387 Я. захопив і приєднав до Польщі галицькі землі. В Грюнвальдській битві 1410р. Я. і Вітовт очолювали з'єднане польсько-литовсько-українсько-московсько-білоруське військо, розбили війська Тевтонського ордена.

Янукович Віктор Фёдорович (нар. 9 липня 1950, Єнакієве, Сталінська область, Українська РСР) – колишній український державний діяч, політик, 4-й Президент України (з 25 лютого 2010 до 22 лютого 2014). 22 лютого 2014 року визнаний Верховною Радою України таким, що у неконституційний спосіб самоусунувся від здійснення конституційних повноважень, та є таким, що не виконує свої обов'язки. З 12 січня 2015 року – фігурант розшуку Інтерпол. У лютому 2014 р. Я. оголошено в розшук в рамках кримінальної справи за масові вбивства мирних громадян. За президентства Я. корупція в українській державі набула небачених розмірів. Президент і його оточення багатіло, у той час як більшість населення України мешкало за межею бідності. Загалом колишній президент Віктор Янукович вкрав у держави понад 100 мільярдів доларів.

Ярослав Мудрий (прибл. 978 - 20.1.(2.11) 1054, Вишгород, похований у Софіївському соборі в Києві) – великий князь київський з 1019, державний діяч Київської Русі, син Володимира Святославича. Вів боротьбу проти свого брата Мстислава, прагнучи

об'єднати всі руські землі. Але 1026 під Києвом між ними був укладений союз. В 1036 після смерті Мстислава Я.М. став єдиним правителем Київ, держави (окрім Полоцька). Поріднився з багатьма європейськими дворами. Я.М. створив збірку давнього руського права "Правда Ярослава" ("Руська правда"), сприяв існуванню Київської митрополії під юрисдикцією константинопольського патріарха. За сприяння Я.М. митрополитом київським собор місцевих єпископів обрав русича Іларіона. За Я.М. було складено літописне зведення, побудований Софіївський собор. Русь за часів Я.М. стала великою і могутньою державою Європи. Це був період найвищого розквіту Київської Русі.

Ярослав Осмомисл (30-е рр. 12 ст. – 18.9.1187) – князь галицький (1153–87), син Володимирка. Я.О. приєднав до свого князівства землі між Дністром і Карпатами, пониззя Дунаю. Мав добрі союзницькі відносини з Угорщиною, віддавши свою дочку за угорського короля Стефана III (1167). Був одним з наймогутніших князів на Русі. Внутрішня політика Я.О. була спрямована на боротьбу з боярством, яке у той час вже перетворилося на родову аристократію з військовими дружинами і почало втручатися не тільки в державні, але і приватні справи князя. Галицьке князівство підтримувало економічні і торгові відносини з Болгарією, Візантією. Разом з іншими староруськими князями вів боротьбу проти половців. Я.О. мав великий вплив в боротьбі князів за великокнязівський престол. Про могутність Я.О. згадується в "Слові о полку Ігоревім".

Термінологічний словник

Абсолютизм - необмежена самодержавна влада, деспотична форма державного правління, яка ґрунтується на сваволі правителя(царя, імператора, короля) і за якої досягається надзвичайно високий ступінь централізації державної влади.

Автономія - самоврядування певної частини держави, що здійснюється в межах, передбачених загальнодержавним законом (Конституцією).

Авторитаризм - антидемократична та анти правова концепція і практика здійснення влади; політичний режим, якому притаманні зосередження у руках однієї людини або ж невеликої групи осіб необмеженої влади, повна відсутність або ж абсолютна фіктивність представницьких інститутів та системи поділу влади.

Агресія - у сучасному міжнародному праві будь-яке незаконне, з погляду Статуту ООН, застосування сили однієї держави (чи групи держав) проти іншої, яке має на меті загарбання території, ліквідації або обмеження політичної належності, насильницьке підкорення народу (нації).

Анархія - ідейно-теоретична та суспільно-політична течія, в мові якої лежить заперечення державного управління суспільством; невизнання авторитету, порядку, дисципліни; свавілля.

Анексія - насильницьке приєднання, загарбання однією державою всієї (або частини) території іншої держави.

Антропогенез - процес виділення людини з тваринного світу, олюднення мавпи під впливом суспільної практики.

Ареал - зона поширення видів тварин, рослин, корисних копалин, мов діалектів тощо.

Асиміляція - добровільний або вимушений процес розчинення (втрата традицій, мови тощо) раніше самостійного народу (етносу) чи якоїсь його частини в середовищі іншого, як правило, численнішого народу (етносу); засіб досягнення етнічної однорідності.

Валова продукція - показник, що характеризує загальний обсяг виробництва продукції національної економіки, окремих промислових чи сільських підприємств у грошовому обчисленні.

Вектор - величина, що характеризується розміром і напрямом.

Волюнтаризм - позиція суб'єкта політики, згідно з якою головними факторами досягнення поставленої мети є воля, особисті устремління та політичні наміри.

Генезис - походження, виникнення, процес утворення.

Геополітика - політична концепція, яка стверджує що в основі політики (переважно зовнішньої) тієї чи іншої держави лежить співвідношення географічних факторів просторового розташування країни, розміру території, тощо.

Громадянське суспільство - суспільство громадян із високим рівнем економічних, соціальних, політичних, культурних і моральних якостей, яке, будучи незалежним від держави спільно з нею формує розвинені правові відносини.

Гуманізм - теорія і практика, в основі якої лежить ставлення до людини як до найвищої цінності, захист права особистості на свободу, щастя, всебічний розвиток і вияв своїх здібностей.

Демографія - наука, що вивчає склад і рух населення та закономірності його розвитку.

Демократія - форма політичного та економічного устрою суспільства, заснована на визнанні народу основним джерелом влади; тип держави, яка декларує і втілює на практиці принципи народовладдя, права і свободи громадян, рівні можливості для діяльності різних політичних сил, контроль за діями органів влади.

Держава - базовий інститут політичної системи та політичної організації суспільства що створюється для забезпечення життєдіяльності суспільства в цілому і здійснення політичної влади домінуючою частиною населення в соціальне неоднорідному суспільстві з метою збереження його цілісності, безпечного існування, задоволення загально соціальних потреб.

Децентралізація - управлінська політична система, за якої частина функцій центральної влади переходить до місцевих органів самоврядування з метою оптимізації практичного вирішення питань

загальнонаціональної ваги, а також реалізації регіонально-локальних програм.

Дисидентство - морально-політична опозиція до існуючого державного (політичного) ладу, панівних у суспільстві ідей та цінностей.

Дискримінація - часткове чи повне, тимчасове чи постійне обмеження або позбавлення конституційних прав певної категорії громадян за расовою чи національною незалежністю, політичними і релігійними переконаннями, статтю тощо.

Діаспора – розпорошення, розселення по різних країнах народу, вигнаного обставинами, завойовниками або пануючою владою за межі батьківщини; уся сукупність вихідців з якоїсь країни та їх нащадків, які проживають поза її межами.

Домінувати - переважати, панувати, підноситися.

Дуумвірат - спільне правління двох найвищих службових осіб.

Еволюція - процес поступових змін, суть яких полягає у спрощенні або ж ускладненні розвитку чого, або кого-небудь.

Екзогамія - звичай, який за часів первіснообщинного ладу забороняв шлюби між членами однієї родової групи.

Експансія - активне проникнення в яку-небудь сферу; загарбання чужих територій, ринків, джерел сировини; політичне та економічне поневолення інших країн.

Ендогамія - звичай, який за часів первіснообщинного ладу дозволяв шлюби лише між особами однієї суспільної групи.

Етатизм - необхідність і виправдання активного втручання держави у політичне, економічне, соціальне і духовне життя суспільства із застосуванням бюрократизації, централізації та концентрації політичної влади. Етногенез - походження народів.

Етнос - позачасова, поза територіальна, поза державна спільнота людей, об'єднана спільним походженням, культурою, мовою, історією, традицією та звичаями, самосвідомістю та етнонімом (назвою).

Ідеологія - система концептуально оформлених уявлень, ідей та поглядів на політичне життя, яке відображає інтереси, світогляд, ідеали, умонастрій людей, класів, націй, суспільства, політичних партій, громадських рухів та інших суб'єктів політики.

Імідж - образ, що цілеспрямовано формується й покликаний справити емоційно-психологічний вплив на певних осіб, організації, держави з метою популяризації, політичної реклами тощо.

Імперія - велика держава, що складається з метрополії та підпорядкованих центральній владі держав, народів які примусово інтегровані до єдиної системи політичних, економічних, соціальних та культурних взаємозв'язків. Імперії виникають внаслідок загарбання територій, колонізації, експансії, інших форм розширення впливу наддержави.

Інфляція - переповнення каналів грошового обігу масою надлишкових паперових грошей, що викликає знецінення їх, зростання цін на предмети першої потреби, зниження

валютного курсу, падіння реальної заробітної плати. **Інфраструктура** - сукупність галузей та видів діяльності, що обслуговують як виробничу, так і невиробничу сфери економіки (транспорт, зв'язок, комунальне господарство, загальна і професійна освіта, охорона здоров'я тощо).

Колонізація - заселення вільної території на окраїнах власної країни; заснування поселень у залежній країні; перетворення незалежної країни на колонію шляхом військового, економічного та політичного поневолення її іншою країною.

Компроміс - згода, порозуміння з політичним противником, досягнутим шляхом взаємних поступок.

Консерватизм - політична ідеологія і практика суспільно-політичного життя, що орієнтується на збереження та підтримання існуючих форм соціальної структури, традиційних цінностей і морально-правових засад.

Консолідація - зміцнення, згуртування, об'єднання.

Конституція - основний закон держави, що закріплює суспільний і державний устрій, порядок утворення, принципи організації та діяльності державних органів, виборчу систему, основні права та обов'язки громадян.

Конфедерація - союз суверенних держав, які зберігаючи свою незалежність, об'єднуються на певний час задля досягнення певних спільних цілей.

Кон'юнктура - сукупність умов, стан речей, збіг обставин, що можуть впливати на хід і результат якоїсь справи або ж процесу (наприклад, економічна кон'єктура).

Космополітизм - теорія і практика, в основі якої лежить теза про необхідність заміни національного громадянства світовим.

Криза політична - тимчасове призупинення або припинення функціонування окремих елементів або інститутів політичної системи; значне поглиблення й загострення наявних політичних конфліктів, політичної напруженості.

Культ особи - єдиновладдя тоталітарною типу, часто релігійного характеру, що означає раболіпство. сліпе поклоніння „божеству”.

Легітимність - визначення або підтвердження законності якогось права чи повноваження; здатність політичного режиму досягати суспільного визнання и виправдання обраного політичного курсу, винесених ним політичних рішень, кадрових або функціональних змін у структурах влади.

Лібералізм - політична та ідеологічна течія, що об'єднує прихильників парламентського ладу, вільного підприємництва та демократичних свобод.

Маргіналізація - незавершений, неповний перехід людини у нове соціальне середовище, за якого вона втрачає попередні соціальні зв'язки, але

ще не може повною мірою пристосуватися до нових умов життя.

Менталітет - стійкі структури глибинного рівня колективної та індивідуальної свідомості й підсвідомості, що визначають устремління, нахили, орієнтири людей, у яких виявляється національний характер, загально визнані цінності, суспільна психологія.

Міграція - пересування, переміщення.

Модернізація - оновлення, удосконалення, надання будь-чому сучасного вигляду, переробка відповідно до сучасних вимог.

Монархія - форма державного правління, за якої верховна влада повністю або частково зосереджена в руках однієї особи - глави держави, як правило, спадкоємного правителя, монарха. Розрізняють необмежену (абсолютну) монархію та обмежену (конституційну), за якої влада обмежується парламентом.

Національний дохід - новостворена у сфері матеріального виробництва вартість, або частина сукупного (валового спільного) продукту, що залишається після спожитих засобів виробництва.

Нація - історична спільність людей, що складається у процесі формування спільності території, економічних зв'язків,

літературної мови, етнічних особливостей культури та характеру.

Олігархія - політичне та економічне панування, влада, правління невеликої групи людей, а також сама правляча група.

Опозиція - протидія, опір певній політиці, політичні дії; організація, партія, група, особа, які виступають проти панівної думки, уряду, системи влади, конституції, політичної системи в цілому.

Охлократія - домінування в політичному житті суспільства впливу натовпу, юрби, „маси“; один із способів здійснення політичної влади, що суттєво доповнює кризові політичні режими.

Плюралізм - ідейно-регулятивний принцип суспільно-політичного та соціального розвитку, що базується на існуванні декількох (чи багатьох) незалежних начал політичних знань і розуміння буття; система влади, що ґрунтується на взаємодії та протилежності дій політичних партій та громадсько-політичних організацій.

Політична система - сукупність державних і недержавних соціально-політичних інститутів, які здійснюють владу, управління справами суспільства, регулювання політичних процесів, взаємовідносини між соціальними групами, націями, державами та забезпечують політичну стабільність і прогресивний розвиток.

Популізм - схильність політиків домагатися визнання їхньої громадської діяльності, популярності, вдаючись до простих, прийнятих для населення аргументів та пропозицій, уникаючи непопулярних, але необхідних заходів щодо вирішення суспільних проблем.

Правова держава - тип держави, в основі якої лежать верховенство закону, поділ влади, правовий

захист особи, юридична рівність громадянина й держави.

Прагматизм - теорія та практика, в основі яких лежить визнання досягнення поставленої мети (нерідко за будь-яку ціну) головним критерієм результативності діяльності.

Приватизація - процес перетворення будь-якої форми власності (державної, колективної, особистої тощо) у приватну; передача частини державної власності в будь-яку іншу недержавну власність, трансформація державних підприємств та організацій в акціонерні, колективні, кооперативні, приватні тощо.

Пріоритет - першість у відкритті, винаході, висловлюванні ідеї; переважне право, значення чогось.

Протекціонізм - економічна політика держави, спрямована хист національної економіки від іноземної конкуренції та розширення зовнішніх ринків. Протекціонізм, як правило, реалізується через митну політику.

Револуція - докорінна якісна зміна, різкий стрибкоподібний перехід від одного якісного стану до іншого, від старого до нового; докорінний, переворот у житті суспільства, який приводить до ліквідації віджилого суспільного ладу й утвердження нового.

Республіка - держава, у якій органи влади формуються за принципом виборності їх народом; форма державного управління, за якої вища влада належить виборним представницьким органам, а

глава держава обирається населенням чи представницьким органом.

Реформа - перетворення, зміна, нововведення, яке не знищує основ існуючої структури.

Суверенітет - незалежне від будь-яких сил, обставин і осіб верховенство; незалежність держави у зовнішніх і внутрішніх справах.

Тенденція - напрям розвитку якогось явища.

Толерантність - терпиме ставлення до інших, чужих думок, вірувань, політичних уподобань та позицій.

Тоталітаризм - політичний режим і система державної влади з використанням насильницьких засобів у процесі управління суспільством, з відсутністю політичного й плюралізму й демократичних свобод, обмеженням політичних прав усього населення.

Традиція - форма передачі соціального досвіду; ідеї, звичаї, норми, що передаються з покоління в покоління.

Узурпація - протизаконне захоплення влади; привласнення чийось прав на що-небудь.

Унітарна держава - форма державного устрою, яка базується на зверхності суверенітету (верховної влади), єдиної держави над адміністративно-територіальними синаціями, на які вона поділена.

Фашизм - крайня антидемократична, радикально-екстремістська політична течія, в основі якої лежить синтез концепції як вищої та одвічної реальності та догматизованого принципу соціальної справедливості; різновид тоталітаризму.

Федерація - форма державного устрою; союзна держава, що складається з кількох держав або державних утворень, кожне з яких, поряд із загальнофедеральними, має власні законодавчі, виконавчі та судові органи.

Феномен - виняткове, незвичайне, рідкісне явище.

Централізація - зосередження керівництва, управління в єдиному центрі; зосередження більшої частини державних функцій у віданні центральних установ.

Цивілізація - будь-яка форма існування живих істот, наділених розумом; історичні типи культур, локалізованих у часі та просторі; рівень суспільного розвитку і матеріальної культури, досягнутий даним суспільством.

Шовінізм - агресивна форма націоналізму, в основі якої лежить проповідь національної винятковості, протиставлення інтересів однієї нації інтересам іншої нації.

Список рекомендованої літератури

Основна література

1. Бойко О. Історія України. - К., 1998,2000.
2. Борисенко В. Курс української історії: з найдавніших часів до ХХ ст. - К., 1996.
3. Гришак Я. Нарис історії України. Формування модерної української нації ХІХ - ХХ ст. - К., 1996.
4. Грушевський М.С. Історія України-Русі. В II т. 12 кн. -К., 1991 - 1997.
5. Грушевський М.С. Ілюстрована історія України. - К., 1990.2001.
6. Винниченко В. Відродження нації. - К., 1990. - Ч . 1,2,3.
7. Дедков М.В., Іваненко Ю.В.. Кладова Г.Л. Історія України. Нав.посіб. - „Дике поле". Запоріжжя.2002.
8. Давня історія України. Т.1 - 2. - К., 1994. 1995.
9. Дорошенко Д. І Іарис історії України. - Львів. 1990.
10. Крип'якевич І. Історія України -Львів. 1990.
11. Смолій В.Історія України: нове бачення. - К., 2000.
12. Субтельний О. Україна. Історія - К., 1990.
13. Рибалка І. Історія України: Т.1 - 2 - Харків, 1995,1997.
14. Шевчук В., Тараненко М.Курс лекцій.

Історія української державності. - К., 1996.

15 Яворницький Д. Історія запорізьких козаків. У трьох томах. - Львів, 1990-1992.

Довідкові видання

1. Довідник з історії України: у 3 т. - К., 1995 -1998.

2. Енциклопедія українознавства: у 8 т. - К., 1995.

3. Історія України в особах: т. 1 - 2 . - К., 1995, 1996.

4. Котляр М., Кульчицький С. Довідник з історії України. -К., 1996.

5. Малий словник історії України. - К., 1997.

6. 100 видатних українців. - К., 2000.

7. Хто є хто? Збірник історичних портретів. - К., 2000.

Збірники документів

1. Голод 1932 - 1933рр. на Україні очима істориків, мовою документів. - К., 1990.

2. Документи і матеріали. Історія України. - К., 2000.

3. Кирило - Мефодіївське товариство: у 3 т. - К., 1990.

4. Літопис руський. - К., 1989.

5. Великий українець. Матеріали з життя та діяльності М.Грушевського. - К., 1992.

6. Конституційні акти України. 1917 - 1920рр. - К., 1992.

7. Національні відносини в Україні у ХХ ст.: зб. док. і матер.: кн. 1 -2.-К., 1993.

8. Національні процеси в Україні. Історія і сучасність. Документи і матеріали: у 2ч. - К., 1997.

9. Центральна Рада в документах і матеріалах: т. 1 - 2. -К., 1997.

Додаткова література

1. Антонович В. Про козацькі часи на Україні. - К., 1991.

2. Апанович О. Розповіді про запорізьких козаків. -К., 1991.

3. Апанович О. Гетьмани України і кошові отамани

4. Запорізької Січі. - К.. 1993.

5. Багалій Д. Нарис історії України. - К.. 1994.

6. Баран В.К. Україна після Сталіна: нарис історії 1953-1985рр.-Львів. 1992.

7. Баран В.К. Україна в 1950 - 1960-х рр. Еволюція тоталітарної системи. -К.,1996.

8. Баран В.К., Козак Д., Тепиловський Р. Походження слов'ян.-К., 1991.

9. Бельбега І.О. Українська еліта. - Харків. 1999.

10. Білас І. Репресивно-каральна система в Україні. 1917- 1953. Кн.1 -2.-К..1994.

11. Боечко В., Ганджа О., Захарчук Б. Кордони України: історична ретроспектива та сучасний стан.-К., 1994.

12. Брайчевський М. Вступ до історичної науки: навч. посіб.-К., 1995.

13. Василенко С.Д. Свропейський процес і Україна. - Одеса, 1996.

14. 13. Вегеш М. Карпатська Україна (1938 - 1939). - Ужгород, 1993.
15. Верстюк В. Махновщина. - К., 1992.
16. Володарі гетьманської булави. Історичні портрети. - К., 1994.
17. Волковинський В. Нестор Махно: легенди і реальність. - К., 1994.
18. Вони боронили Карпатську Україну. Нариси історії національно-визвольної боротьби закарпатських українців. Ужгород, 2002.
19. Горинь О. Убити дракона: з історії руху та нових партій України. - К., 1993.
20. Голобуцький В. Запорозьке козацтво. - К., 1994.
21. Головченко В. Від „самостійності України" до Союзу визволення України. - Харків, 1996.
22. Голод 1921 - 1923 рр. в Україні. - К., 1993.
23. Голод в Україні: 1946 - 1947. - К., 1999.
24. Грицак Я. Нарис історії України. Формування модерної української нації ХІХ - ХХ ст. - К., 1996.
25. Грушевський М. Почерк історії українського народу. - К., 1991.
26. Гуріжй О. Українська козацька держава в другій половині ХУІІІ ст. еордони, населення, право. - К., 1996.
27. 26. Даниленко В., Касьянов Г., Кульчицький С. Сталінізм на Україні (20-ті - 30-ті роки). - К., Едмонтон, 1991.
28. 27. Донцов Д. Історія розвитку

української державної ідеї.-К.,1991.

29. Історія України (Бідзіля П.О., Бровко В.Г.Дєдков М.В., Іваненко Ю.В., Кладова Г.Л., Ремізнєков В.В. та ін.). - Запоріжжя:Дике Поле, 2002.

30. Залізник Л. Нариси стародавньої історії України. - Львів, 1994.

31. Заставний Ф. Українська діаспора. Розселення українців у зарубіжних країнах. - Львів.1991.

32. 31..Єфименко О. Історія України та її народу. -К..1992.

33. Історія України. Курс лекцій у 2-х книгах. - К., 1992.

34. Касьянов Г. Незгодні: українська інтелігенція в русі опору. 1960 - 80-х років. - К.,1995.

35. Касьянов Г. Українська інтелігенція 1920 - 30-х років: соціальний портрет та історична доля. - К., 1992.

36. Касьянов Г., Даниленко В. Сталінізм і українська інтелігенція (20-ті - 30-ті роки)- К.,1991.

37. Коваль М.В.Україна: 1936 - 1945. Мало відомі і непрочитані сторінки історії. - К.,1995.

38. Когут З. Російський централізм і українська автономія. Ліквідація Гетьманщини (1760 - 1830). -К.,1996.

39. Колективізація і голод на Україні (1929 - 1933):зб.докум. один матер. - К.,1993.

40. Конквест Р. Жнива скорботи: Радянська колективізація і голодомор. - К.,1993.

41. Конституційні акти України. 1917 - 1920. - К.,1993. І-Косик В. Україна і Німеччина в

другій світовій

42. війні. - Париж- Нью-Йорк -Львів. 1993.
43. Костомаров М. Історія України в життєписах ви значніших її діячів. - К., 1991.
44. Котляр М.Ф.Історія України в особах. Давньоруська держава - К.,1996.
45. Котляр М.Ф. Русь язичницька. Біля витоків східнослов'янської цивілізації. - К., 1993.
46. Котляр М., Кульчицький С. Довідник з історії України.-К.,1996.
47. Кугутяк М.Галичина: сторінки історії. Нарис суспільно-політичного руху (XIX ст. - 1939р.) -Івано-Франківськ. 1993.
48. Кульчицький С. Комунізм в Україні: перше десятиріччя (1919-1928) - К., 1996.
49. Кульчицький С. Ціна ..великого перелому". -К..1991.
50. Кучма Л.Д. Про найголовніше - К..1999.
51. Ленявко С. Козацькі війни кінця XVI ст.в Україні. -К.,1996.
52. Литвин В. Політична арена України: досвід, проблеми, перспективи. - К.. 1997.
53. Литвин В. Історія галицького стрілецтва. - Львів. 1991.
54. Литвин М, Науменко К. Історія ЗУНР. - Львів. 1995.
55. Лихологова З.Г. Сталінський тоталітарний режим та політичні репресії кінця 30-х років в Україні. - Донецьк, 1996.
56. Малик Я. Впровадження радянського режиму в українському селі (1919 - 1920). - Львів,

1996.

57. Малик Я. В українському селі. Перша спроба впровадження (жовтень 1917- березень 1918р.). - Львів, 1996.

58. Медведчук В.В. Україна: Актуальні питання розвитку суспільства, держави і права. К.. 1999.

59. Минуле України: Відновлені сторінки. К.. 1991

60. Мицик Ю. Джерела з історії національно-визвольної війни українського народу з середини XVII ст. - Дніпропетровськ, 1996. 60 Моця О., Ричка В., Київська Русь: від язичництва до християнства-К., 1997.

61. Муковський І.Т., Лисенко О.Е. З витяга і жертвовність. Українці на фронтах другої світової війни. -К., 1997.

62. Нагаєвський І. Історія української держави XX ст.-К., 1994.

63. Наливайко Д. Козацька християнська республіка. -К., 1992.

64. Нариси з історії Закарпаття, т. 1-2. - Ужгород, 1993, 1995.

65. Нариси з історії українського національного руху. -К.. 1994.

66. Національні відносини в Україні у XX ст. 36. Докум. І матер. - К., 1994.

67. Огієнко І. Історія українського друкарства. - К.. 1994.

68. Онищенко І.Г. Етно - та націогенез в Україні (етнополітичний аналіз). - К., 1997.

69. Павленко Ю., Храмов Ю. Українська державність у 1917-1919 р.р.-К., 1995.
70. Павлюк О.Боротьба України за незалежність і політика США (1917- 1923).-К., 1996.
71. Пащенко В.О. Держава і православ'я в Україні ХХ ст..-К., 1993.
72. Петров В. Походження українського народу. -К., 1992.
73. Пиріг Р.Я. Життя Михайла Грушевського - К., 1993.
74. Половець В.М. Кооперативний рух в Лівобережній Україні (1861-1917р.р.)-Чернігів. 1996
75. Полонська-Василенко Н. Історія України: . Т. 1 -2.-К., 1995.
76. Пристайко В., Шаповал Ю. Михайло Грушевський І ГПУ-НКВД. Трагічне десятиріччя: 1924-1934.-К., 1996.
77. Пристойно В., Шаповал Ю. Справа" Спілки визволення України"..- К., 1995.
78. Реєнт О. Українська революція. -К., 1996.
79. Рибачук М.Ф. Національне відродження і релігія. -К.. 1995.
80. Рубльов О.С., Чергенко Ю.А. Сталінщина й доля західноукраїнської інтелігенції ХХ- ХХХ р.р. ХХ СТ..-К., 1994.
81. Слісаренко А., Томенко М. Історія української конституції. - К., 1993.
82. Смолій В.. Гурій О. Як і коли почала формуватися українська нація. 1991.
83. Смолій В.А., Степанков В.С. Богдан Хмельницький. Хроніка життя та діяльності. К..

1994.

84. Смолій В.А., Степанов В.А. Богдан Хмельницький. -К., 1995.

85. Смолій В.А.. Степанов В.С. Українська державна ідея.-К., 1997.

86. Сторінки історії України ХХ ст.- К.. 1992.

87. Субтельний О. Україна: Історія. -К.. 1993.

88. Ткаченко В.М. та ін. Україна: Проблеми самоорганізації. Начерки новітньої доби. -К.,1996.

89. Терещенко Ю. Україна і європейський світ.-К., 1996.

90. Толочко А. Князь Древней Руси: власть собственность.и дилогия. -К.. 1992.

91. Толочко П. Київська Русь.- К.. 1996.

92. Толочко П.П. Літописи Київської Русі. - К.. 1994.

93. Трохимович Ф. Україна в роки II світової війни (1939-1945).-Львів.- 1995.

94. Трощинський В.П. Міжвоєнна українська еміграція в Європі як історичне і соціально-політичне явище. -К.. 1994.

95. Турченко Ф.Г.Новітня історія України.- К..1995

96. Увченко О.Г. Україна в системі міжнародних відносин: Історична ретроспектива та сучасний етап. -К., 1997.

97. Україна і світова історія господарства від первісної доби і перших цивілізацій до становлення індустріального суспільства. -К., 1994.

98. 98. Українська державність у ХХ столітті. - К., 1996.
99. Українська ідея. Історичний нарис. -К., 1995.
100. Українська Центральна Рада: Документ і матеріали: Т.І.- К., 1996.Т. 2 - К., 1997.
101. Українська народність. Нарис соціально-економічної і етнополітичної історії. -К., 1990.
102. Ульяновський К., Крижанівський О., Плохій С. Історія церкви та релігійної думки в Україні: У 3-х кн.-К., 1994.
103. Чоповський В. Українська інтелігенція в національно - визвольну русі на Західній Україні (1918-1939).-Львів, 1993.
104. Чорнобильська трагедія; Докум. і матер.- К., 1996.
105. Шаповал Ю. Україна 20-50-х років: Сторінки неписано історії.-К., 1993.
106. Шаповал Ю., Пристайко, Золотарьов в. ЧК-ГПУ-НКВД в Україні: особи, факти. Документи.- К., 1997.
107. Шип Н.А. Интеллигенция на У крайне (XX ст): Историко- социологический очерк.- К.. 1991.
108. Черненко А.М. Українська національна ідея. Дніпропетровськ, 994.
109. Шморгун О.О. Україна: шлях відродження. Економіка, політика, культура.-К., 1999
110. 110. Яковенко Н. Українська з кінця XIV до середини ХУІІІ ст. (Волинь і Центральна Україна).-К.,1994.

111. Ярош Б.О. Тоталітарний режим на західноукраїнських землях у 30 - 50-ті роки ХХ ст.- Луцьк, 1995.

112. Яворницький Д. Історія запорізьких козаків. У 3- х томах. - Львів, 1990 - 1992. - Т. 1,2,3.

113. Яковенко Н. Українська шляхта з кінця ХІV до середини ХVІІ ст. (Волинь і Центральна Україна). - К., 1994.

¹ КИММЕРІЙЦІ (ІХ – VІІІ ст. до н.е.) // http://miku.org.ua/yvelirne_mistectvo_kimmerijci.html

² Кто такие скифы? // <http://www.hint4.me/3095-kto-takie-skify.html>

³ // Древние народы Крыма//<http://lemur59.ru/node/9146>

⁴ Князі Київської Русі // http://otroshira.blogspot.ru/2014/05/blog-post_7110.html

⁵ Українські землі в ХVІ ст. // http://notatka.at.ua/publ/konspekti_urokiv_istoriji_ukrajini_8_klas/urok_2_tema_ukrajinski_zemli_v_xvi_st/35-1-0-307

⁶ // Україна в кінці ХVІІІ на початку ХХ століть. // <http://svitppt.com.ua/istoriya-ukraini/ukraina-v-kinci-viii-na-pochatku-stolit-vizvolni-zmagannya-rr-vidrodzhennya-ukrainskoi-derzhavi0.html>

⁷ І універсал Центральної Ради// http://hotom.at.ua/news/den_v_istoriji_23_chervnja/2012-06-26-103

⁸ ІІІ універсал // http://leksika.com.ua/14000710/legal/tretiy_universal_ukrayinskoyi_tsentralnoy_i_radi

⁹ Перемога більшовиків // http://ukhistory.ucoz.ru/publ/ukrajina_u_khkh_st/ukrajinska_revolyucija/peremoga_bilshovikiv/25-1-0-108

¹⁰ Україна в роки Другої світової війни (1939 – 1945) // http://conf.vntu.edu.ua/humed/2008/txt/gromova/m4_10.php

¹¹ Рух опору в Україні // <http://posibnyk.dn.ua/Seminar6.html>

¹² Декларація про державний суверенітет України // <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/55-12>